

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
Факультет гуманітарних та соціальних наук

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

за спеціальністю 015 Професійна освіта

спеціалізація 015.39 Професійна освіта. Цифрові технології

На тему: «**ВИХОВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЗАСАД ОСОБИСТОСТІ
МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ПТНЗ**»

Виконав:	студентка групи ПОЦТ-19з <u>Масендич О.А.</u> (прізвище, та ініціали)	_____ (підпис)
Керівник:	<u>к.пед.н., доц. Олексієнко О.Г.</u> (науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)	_____ (підпис)
Завідувач кафедри:	<u>академік НАПН України</u> <u>д.пед.н., проф. Шевченко Г. П.</u>	_____ (підпис)
Рецензент:	<u>к.пед.н., доц. Бовт А.Ю.</u> (науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)	_____ (підпис)

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ГУМАНІСТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ.....	6
1.1. Теоретичний аналіз гуманістичних засад виховання особистості.....	6
1.2. Зміст та принципи виховання гуманістичних засад особистості.....	14
Висновок до першого розділу.....	32
РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ВИХОВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЗАСАД ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ПТНЗ.....	33
2.1. Сутність і особливості виховного процесу в системі вищої професійно- технічної освіти.....	33
2.2. Психолого-педагогічні умови гуманістичного виховання майбутнього викладача ПТНЗ.....	40
2.3. Технології виховання гуманістичних цінностей у майбутніх викладачів	48
Висновок до другого розділу.....	64
ВИСНОВОК.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	68

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасне суспільство відчуває велику потребу не тільки у високоосвічених, а передусім у гуманних особистостях, оскільки саме зараз гуманістична орієнтація стає необхідною умовою виживання всього людства. Подальший розвиток цивілізації повинен здійснюватися з обов'язковим урахуванням гуманістичних філософсько-світоглядних цінностей. Тому важливим завданням навчально-виховного процесу вищого освітнього закладу є духовно-моральний розвиток особистості студента, що входить до структурних компонентів фахової підготовки.

Професійне становлення студентської молоді безпосередньо залежить від її ціннісних пріоритетів. У зв'язку з цим особливого значення набувають гуманістичні цінності, які орієнтують майбутнього викладача професійно-технічних закладів на гуманістичний ефект своєї діяльності. Процес виховання гуманістичних засад можна вважати основою становлення духовно-морального розвитку особистості молодої людини. Зважаючи на це, соціальні та педагогічні проблеми виховання гуманістичних засад у підростаючого покоління стають визначальними для українського суспільства.

Вирішення означеного завдання вимагає перегляду психолого-педагогічних умов та методичних засад виховання у фаховій підготовці майбутніх викладачів. Нині вона недостатньо пов'язана з навчальним процесом і побудована переважно на окремих, разових, спорадичних заходах й епізодичній взаємодії колективу ПТНЗ із соціальними інститутами і характеризується низькою активністю студентського самоврядування та недостатнім забезпеченням виховання гуманістичного спрямування.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Основні аспекти вдосконалення процесу фахової підготовки особистості знайшли своє відображення в працях видатних педагогів К.Ушинського, П.Лесгафта, П.Блонського, С.Шацького, А.Макаренка, В.Сухомлинського,

М.Стельмаховича. Окремі напрями підготовки майбутніх фахівців досліджували О.Абдуліна, Є.Білозерцев, О.Дубасенюк, А.Капська, Л.Міщик, О.Мороз, Н.Ничкало, Г.Троцько та ін.

У багатьох психолого-педагогічних дослідженнях звертається увага на загально-педагогічні засади професійної підготовки особистості (А.Дем'янчук, І.Зязюн, Б.Кобзар, В.Сластьонін); окремі питання професійно-педагогічної спрямованості (О.Вацеба, В.Завацький, О.Куц, Г.Ложкін); формування інтересу до професії викладача (Г.Бабушкін, К.Ваганова, О.Дубогай та ін.).

Концепції гуманістичних виховних систем в минулому розробляли С. Френе, С. Шацький, в наш час – Є. Бондаревська, Ф. Брюховецький, М. Воропаєв, П. Годін, В. Серіков, В. Караковський, С. Кульневич, Л. Новіков, Н. Селіванова, Г. Філонов. Виникають авторські школи (Г. Сазоненко, М. Чумарна). Інновації в гуманістичному вихованні знаходимо в досвіді вітчизняних педагогів (В. Лозова, А. Малько, Г. Сорока, А. Троцько, Р. Черновол-Ткаченко).

В основі розробки гуманістичної концепції виховання лежать: соціологічна парадигма (П. Бурдь'є, Ж. Капель, Л. Кро, Ж. Фурасть'є), біопсихологічна (Р. Галь, А. Медічі, Г. Міаларе, К. Роджерс, А. Фабр), гуманістична, з урахуванням соціально-біологічної, психологічної і спадкової складових у вихованні (Г. Балл, І. Бех, А. Бойко, З. Васильєва, С. Гончаренко, Л. Новікова, А. Макаренко, В. Сухомлинський).

Незважаючи на наявність достатньо глибоких досліджень, залишається актуальною необхідність вирішення питань щодо виховання гуманістичних засад у майбутніх викладачів професійно-технічних навчальних закладів.

Мета роботи полягає у теоретичному аналізі сучасних технологій виховання гуманістичних засад у майбутніх викладачів професійно-технічних навчальних закладів.

Мета дослідження зумовила розв'язання наступних завдань:

- розкрити суть основних положень гуманістичного виховання особистості;
- схарактеризувати зміст та принципи виховання гуманістичних засад особистості;
- визначити сутність і особливості виховного процесу в системі вищої професійно-технічної освіти;
- обґрунтувати психолого-педагогічні умови гуманістичного виховання майбутнього викладача ПТНЗ;
- проаналізувати технології виховання гуманістичних цінностей у майбутніх викладачів.

Об'єкт дослідження – процес виховання гуманістичних засад у майбутніх викладачів ПТНЗ.

Предмет дослідження – педагогічні умови та технології виховання гуманістичних засад у майбутніх викладачів.

Методи дослідження:

- теоретичні: аналіз, синтез, узагальнення для визначення понятійного апарату дослідження, теоретичних основ виховання гуманістичної особистості;
- емпіричні: вивчення позитивного досвіду впровадження сучасних методів, технологій щодо виховання гуманістичної особистості;

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливому впровадженні у виховний процес професійно-технічних навчальних закладів ефективних технологій, форм і методів роботи, а також стати базою для подальших досліджень.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ГУМАНІСТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Теоретичний аналіз гуманістичних засад виховання особистості.

Проблема гуманістичного виховання особистості сьогодні набуває величезної значущості й актуальності в умовах гуманістичної парадигми розвитку суспільства в усіх сферах життєдіяльності людини, і, перш за все, в освітній галузі. Гуманістичне виховання дітей та молоді є одним з пріоритетних напрямів національної системи освіти, про що наголошено у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Законі України „Про освіту”, Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти та інших офіційних нормативно-правових документах держави.

Проблема гуманістичного виховання особистості ґрунтується на розумінні сутності людини та її місця у світі, що має дуже давні витoki і значною мірою трансформувалося протягом розвитку суспільства та його свідомості. Тому формування нових підходів до вирішення зазначеної проблем потребує її глибинного аналізу.

Гуманістичне виховання особистості втілює у собі ідеї гуманізму і бере початок у Стародавньому світі. Саме в епоху Античності на території Стародавнього Китаю, Греції та Риму зародились перші гуманістичні ідеї, які найбільш яскравого вияву набули у Конфуція, Протагора, Демокрита, Сократа, Платона, Аристотеля, Епікура, Лукреція, Цицерона, Марка Аврелія, Сенеки та ін. Так, головний принцип конфуціанства – „Не роби людям того, чого не хочеш собі” й сьогодні залишається актуальним.

Особливої уваги в контексті нашого дослідження заслуговує вчення давньоримського філософа Цицерона, який ввів поняття „людяність” (humanitas) яке означало людинолюбство, співучасть, дружелюбність тощо. Воно характеризувало духовну і соціальну сфери людини, її культурність і

цивілізованість, характер її міжособистісних стосунків. Пізніше до значень цього терміну додалися освіченість людини та її причетність до наук.

Філософія Цицерона була першою суто гуманістичною системою Стародавньої Греції та Риму, оскільки ґрунтувалася на людяності і була однаково справедливою для всіх класів людей – від рабів до правителів, у чому перегукувалася з філософією Конфуція.

Найбільший внесок у розвиток гуманістичних ідей в епоху Середньовіччя зробили представники духовенства П'єр Абеляр, Фома Аквінський, Августин Блаженний, Северин Боецій, Іоанн Кассіан, Вільям Оккам та ін. Важливе значення у зародженні й розвитку ідей гуманістичного виховання має Шартрська школа, створена наприкінці X століття у Франції як гуманістично спрямований освітньо-філософський заклад.

Найбільший внесок у світову педагогічну науку взагалі й у розвиток ідей гуманістичного виховання зокрема школа зробила у XII столітті під керівництвом Бернара і Тьєррі Шартрських.

Зародження гуманізму в Європі багато вчених пов'язують з ім'ям Франческа Петрарки, в центрі уваги якого був внутрішній світ особистості людини, проблеми її земного існування, напрями розвитку людського суспільства.

Гуманістичних філософсько-педагогічних поглядів дотримувались також Томмазо Кампанелла, Мішель Монтень, Томас Мор, Франсуа Рабле, Вітторіно да Фельтре, ставлячи людину на перше місце у світовому порядку, на відміну від середньовічного теоцентризму, де на першому місці був Бог [31].

Значний внесок у розвиток гуманістичного мислення зробили представники німецької класичної філософії І. Кант, Й. Фіхте, Г. Гегель, Й. Гербарт, Й. Герде, Ф. Шеллінг та ін. Так, І. Кант визнає людину найвищою цінністю в світі.

Надаючи пріоритетного значення духовній складовій особистості людини як відбитку світової духовної культури, Г. Гегель наголошував на

вихованні гуманістично спрямованої, високоморальної особистості: “Педагогіка – це мистецтво творення моральних людей; вона розглядає людину як природну істоту і показує шлях, йдучи яким, вона знову народжується, а її первинна природа перероджується в іншу, духовну природу таким чином, що це духовне стає у ній звичкою” [10, с. 205].

Ідеї гуманістичного виховання особистості знайшли своє відображення у роботах французьких матеріалістів XVIII ст. К. Гельвеція, Д. Дідро, П. Гольбаха та ін. Так, за К. Гельвецієм, єдина мета виховання – виховання особистості, здатної спрямувати своє особисте благо на „благо нації”.

Значний внесок у теорію гуманістичного виховання зробив видатний чеський філософ-гуманіст-педагог Я. А. Коменський. Педагогічна система, розроблена ним, носила суто гуманістичний характер і протиставлялася традиційному на той час схоластичному навчанню і вихованню, де панували тілесні покарання, приниження та пригнічення дітей. Він започаткував принципово новий гуманістичний тип шкільного закладу, навчально-виховний процес якого був спрямований на навчання та виховання дітей через розуміння, повагу і любов до них. Я.-А. Коменський прагнув зробити процес пізнання світу дитиною цілісним, радісним та яскравим. Лише за таких умов, на його думку, можна було виховати високоосвічену особистість, пройняту ідеями гуманізму, повну любові до людей, до свого народу та турботи про „благополуччя людського роду”, що було основоположною метою його педагогічної системи. У процесі формування такої особистості великої перетворювальної сили педагог надавав гуманістичному вихованню [19, с. 8–10].

Я.-А. Коменський вважав кожну особистість здатною досягти великих вершин у навчанні і пізнанні світу за умов правильно організованого навчально-виховного процесу, а саме за умов створення педагогом таких умов навчання і виховання дитини, які б сприяли її саморозвитку.

Принцип природовідповідності виховання і навчання як стрижневий у його педагогічній системі мав забезпечити відповідність педагогічних законів

законам природним. Він базувався на ідеї природної рівності всіх людей (при певній індивідуальності природних задатків) і передбачав індивідуальний підхід до кожної дитини [19 с. 8].

Гуманістичні ідеї Я.-А. Коменського вивели світову педагогіку на принципово новий рівень, а його педагогічна система, визначаючи розуміння, волю і діяльність вихованця основними складниками педагогічного процесу, започаткувала нове, гуманістичне бачення особистості дитини.

Ідеї природовідповідності виховання і навчання, висунуті в епоху Відродження й обгрунтовані Я.-А. Коменським, були переосмислені і доповнені у працях філософів-гуманістів доби Просвітництва Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, І. Песталоцці та ін., які позиціонували гуманне ставлення до дитини, повагу до неї та наголошували на її цінності як особистості.

Подальшого розвитку гуманізм як уже сформована течія набуває у ХІХ ст. у творчості педагогів-мислителів: В. Белінського, В. Бехтерева, М. Добролюбова, П. Лесгафта, М. Пирогова, М. Шелгунова, К. Ушинського, Г. Сковороди, О. Духновича, Б. Грінченка, І. Франка, М. Коцюбинського, П. Юркевича та ін.

Розглядаючи проблеми гуманістичного виховання особистості з різних точок зору і здійснюючи різні підходи, прогресивні мислителі ХІХ ст. одностайні в думці, що його основною складовою має бути виховання Людини: „Піклуйтесь, перш за все, про те, щоб ваш вихованець став людиною в істинному значенні цього слова” [3, с. 195]. І виховати таку Людину можна лише через любов до неї. Вони позиціонували ідеї людинолюбства, наполягаючи на тому, що людина людині –рівноправна особистість для співтворчості і співпраці.

Розглядаючи дитину найвищою цінністю в світі, а любов до неї – необхідною умовою виховання, виступаючи проти пригнічення дитини вихователем і батьками, гуманісти акцентували на тому, що дитина – така сама особистість, як і доросла людина, вона самостійна, має право на свою думку і народжена для того, щоб бути щасливою, а не заради втіхи дорослих людей.

К. Ушинський доповнив гуманістичні ідеї ідеями народної педагогіки, крізь призму якої він розглядав усі освітні процеси, – виховуючи дитину у гуманістичному дусі, потрібно враховувати не лише її природні задатки та психофізіологічні особливості, а й національну приналежність.

Розвиток української педагогіки у XVIII – поч. XX ст. відбувався у складних суспільно-політичних умовах, а саме в умовах колонізації частини західних українських земель Австрійською імперією та належності до складу Російської імперії Наддніпрянщини, що, безумовно, мало великий вплив на формування провідних напрямів розвитку української педагогічної думки. Ідеї національного визвольного руху відбивалися у педагогічній науці, про що свідчить чимала кількість науково-педагогічних та літературних джерел, автори яких – видатні українські педагоги, суспільно-політичні діячі, письменники, філософи Б. Грінченко, М. Драгоманов, О. Духнович, М. Коцюбинський, П. Куліш, Г. Сковорода, М. Сумцов, Л. Українка, Ю. Федькович, І. Франко, Т. Шевченко та інші – зіграли величезну роль у боротьбі українського народу за право існування своєї культури, освіти, виступаючи за реформу українських шкіл, розбудову власної національної системи освіти на культурно-історичних засадах українського народу.

Проблеми гуманістичного виховання особистості розглядалися крізь призму народної педагогіки в контексті національного виховання як єдиного шляху гуманістичного перетворення українського суспільства й держави (О. Духнович, Г. Сковорода, І. Франко). Українські педагоги вважали принцип природовідповідності виховання одним з основоположних у гуманістичному вихованні і наголошували на необхідності здійснення індивідуального підходу до кожної дитини як обов'язкової умови для розкриття і розвитку її природних гуманістичних якостей – людяності, терплячості, здатності до співчуття, розуміння, доброчесності, поваги до іншої людини, справедливості тощо, але, на наш погляд, здебільшого з метою формування національної свідомості, виховання патріотичності, а не заради самої особистості. Такий виховний ідеал Г. Сковорода називав „істинною людиною” [27, с. 160].

Великий внесок у подальший розвиток ідеї гуманістичного виховання особистості, який продовжував відбуватися у контексті націоналізації системи освіти, зробили українські педагоги, суспільно-політичні діячі Г. Ващенко, М. Грушевський, І. Огієнко, С. Русова та ін. Продовжуючи боротьбу за українізацію школи, вони надали проблемі гуманістичного виховання нового бачення. Вони виступали за гуманістичність і демократичність народної освіти як необхідної умови національного, духовного та інтелектуального відродження України, за доступність та обов'язковість освіти для дітей всіх верств населення незалежно від соціального чи будь-якого іншого рівня.

Значний внесок у вирішення проблем гуманістичного виховання зроблено класиками педагогіки А. Макаренком і В. Сухомлинським. Надаючи вихованню у становленні особистості не меншого значення, ніж навчанню, і розглядаючи їх як єдиний, нерозривний, послідовний процес впливу на дитину, А. Макаренко закликав дотримуватись індивідуального підходу та уникати шаблонів і стереотипів у вихованні: „Було б неймовірним верхоглядством ігнорувати людську різноманітність і питання про завдання виховання намагатися втиснути в загальний для всіх словесний рядок” [28, с. 169]. Гуманістичне виховання особистості дитини педагог розглядав у контексті трудового виховання і виховання в колективі. Він був упевнений, що колективна праця позитивно впливає на мотивацію поведінки дитини, формування її світогляду, засвоєння моральних цінностей та розуміння свого особистісного значення для колективу і для суспільства в цілому. На його думку, саме у трудовому процесі під час виконання колективної продуктивної праці у дитини відбувається формування моральних особистісних якостей (здатність до співчуття, розуміння, доброзичливість) і виховується гуманне ставлення до інших людей – членів колективу. При цьому, на думку педагога, колектив не „поглинає” особистість, він надає їй можливості залишатися індивідуальністю, розвивати свої творчі здібності.

Найвищої вершини теорія і практика гуманістичного виховання особистості набули у педагогічній системі видатного українського вченого

В. Сухомлинського, який узагальнив, систематизував, переосмислив, поглибив, розширив та наповнив новим змістом педагогічні ідеї і здобутки попередників гуманістів. У своїх творах, присвячених проблемам гуманістичного виховання, „Про виховання”, „Як виховати справжню людину”, „Серце віддаю дітям”, „Шлях до серця дитини” та ін. В. Сухомлинський глибоко розкриває сутність таких понять як гуманізм, людяність, гідність, терпимість, тактовність, відповідальність, патріотизм, любов, теоретично обґрунтовує необхідність та значущість виховання у дитини почуття совісті, сорому, справедливості, скромності, щедрості, милосердя та формулює цілу низку практичних порад щодо втілення цих ідей у життя: „Ти народжений людиною; але Людиною потрібно стати” [45, с. 17].

Провідна ідея педагогічної системи великого гуманіста у тому, що кожна дитина, кожна людина гідна того, щоб бути щасливою, і має право бути такою.

Виховання людяності, яке, на думку вченого, відбувається через створення добра людям, і всебічний гармонійний розвиток у педагогічній системі В. Сухомлинського ми бачимо як єдиний двосторонній процес: через створення добра іншим людям людина вдосконалює свої моральні гуманістичні особистісні якості і навпаки – саме через реалізацію внутрішньої потреби бути чуйною, справедливою, терпимою, тактовною у ставленні до інших людей у людини виховується людяність як найвища мета її гуманістичної вихованості.

Нові ідеї у вирішенні проблеми гуманістичного виховання в контексті особистісно-орієнтованого підходу внесли сучасні зарубіжні вчені С. Френе, М. Монтессорі та ін. Педагогіка С. Френе була сконцентрована на всебічному гармонійному розвитку дитини за умов здорового взаємовпливу особистості і суспільства: розумно організоване суспільство виховує особистість, яка потім сприяє розвитку гармонійного і впорядкованого суспільства, повністю реалізуючи себе як особистість. В основу педагогічної системи М. Монтессорі покладено ідеї свободи вибору дитини, невтручання дорослих у розвиток тих здібностей та схильностей, які дитина має від природи, та зацікавленості

дитини у пізнанні світу як основоположної рушійної сили формування особистості.

Взагалі, у ХХ ст. психолого-педагогічна наука виходить на принципово новий рівень з питань розвитку особистості завдяки чисельним дослідженням зарубіжних вчених. Виокремились такі нові напрями як психодинамічний (З. Фрейд, А. Адлер, К. Юнг), его-психологічний (Е. Еріксон, Е. Фромм, К. Хорні), диспозиційний (Г. Олпорт, Р. Кеттел, Г. Айзенк), навчальнобіхевіоральний (Б. Скіннер), соціально-когнітивний (О. Бандура, Дж. Роттер), когнітивний (Дж. Келлі), гуманістичний (А. Маслоу), феноменологічний (К. Роджерс). А. Маслоу започаткував гуманістичну психологію, що, в свою чергу, сприяло створенню гуманістичної педагогіки, головною метою якої є гуманістичний розвиток особистості, її самоактуалізація, відкритість для сприймання нового досвіду, здатність на свідомий і відповідальний вибір у різноманітних життєвих ситуаціях. Теорія самоактуалізації А. Маслоу ґрунтується на гуманістичних поглядах на освіту, сутність яких полягає у сприйманні особистості такою, якою вона є, у допомозі їй зрозуміти та реалізувати власні бажання, прагнення, можливості.

Наприкінці ХХ ст. – початку ХХІ ст. у зв'язку з переходом від індустріального суспільства до інформаційного і пов'язаними з ним цивілізаційними змінами гуманізм стає провідним напрямом розвитку суспільства. Він постає у центрі різноманітних суспільних течій, ідейних рухів у всьому світі, в результаті яких утворюються нові спілки та асоціації (Міжнародна гуманістична та етична спілка, Американська асоціація гуманістів, Голландська гуманістична ліга, Індійська радикальна гуманістична асоціація та ін.), які відстоюють гуманістичні ідеали, пропагандуючи гуманістичні цінності, що, на наш погляд, є логічним, закономірним продовженням розвитку ідей гуманізму, зароджених ще за часів Античності.

В Україні проголошується концепція гуманізації освіти, що полягає в „утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх проблем,

забезпечення пріоритетності загальнолюдських цінностей...” [12], про що зазначено у державній національній програмі „Освіта” („Україна XXI століття”).

1.2. Зміст та принципи виховання гуманістичних засад особистості.

Гуманізація освітнього процесу передбачає наступні характеристики:

- усвідомлення визначення мети при індивідуалізації навчання;
- ставлення до особистості студента як до особливої індивідуальності та вищої цінності, яке не допускає маніпулювання та використання його у вигляді засобу для досягнення побічних цілей;
- формування уявлень про активний та творчий характер людської психології;
- визнання взаємодії індивіда з іншими людьми як важлива рушійна сила і, водночас, певна основа зміни індивідуальної психіки;
- прийняття ідеї взаємозв'язку матеріального та духовного життя людини з урахуванням утвердження його духовного початку як провідної сили розвитку даного індивіда [41].

Поняття гуманізму пов'язані з поняттям категорії свободи. Дослідник Т. Ігнат'єва зазначає, що існує декілька підходів до розуміння свобода: перший – оволодіння сукупністю прав особистості, а за другим підходом свобода передбачає відмову від особистих інтересів на користь свободи та щастя інших [16].

Згідно з Оксфордським словником англійської мови [57] «гуманізм» означає відданість інтересам людини, на відміну від божественних або індивідуальних інтересів, або відданість тим дослідженням, які підвищують людську культуру. У Американському коледж-словнику [56] «гуманізм» визначений як система поглядів чи дій, у якій переважають людські інтереси, чи відданість дослідження гуманітарних наук; дослідження, принципи або культура гуманістів.

Термін «гуманний» ми використовуємо у повсякденному житті, коли маємо на увазі «розташований поводитися з людьми і тваринами з розумінням та співчуттям». В Оксфордському словнику слова «гуманізувати, або вдосконалювати» використовуються разом, роблячи їх синонімічні [57].

Деякі вчені асоціюють термін «гуманізм» з відмовою від релігії у звичному значенні. Так, Пол Курц [52], провідний представник сучасного гуманістичного руху, у своїх працях говорить, що сучасна людина в даний час визнає, що Всесвіт сьогодні перестав представляти якийсь особливий загальнолюдський зміст або мету, у зв'язку з чим, наука звільнила індивіда від різних догматичних релігійних міфологій. І, на його думку, саме гуманісти поділяють критичне ставлення до надприродної релігії.

Слід зазначити, що термін «гуманіст» дуже часто використовувався не тільки для опису будь-яких течій релігії. Наприклад, у XV ст. у діяльності Європейських університетів відбулося заміщення абстрактних «вільних мистецтв» (музика, риторика, логіка, граматики, геометрія, астрономія) на дослідження, які свою увагу стали акцентувати на людських цінностях. Ці дослідження стали, по суті, продовженням праць давньогрецьких та давньоримських діячів, у яких яскраво було виражено сутність та цінність людської природи [49].

Бурхливий розвиток природознавства в XIX ст. переключило увагу з людських цінностей, проте науковий гуманізм повернув орієнтованість на практичні інтереси людей [51]. Даючи загальний опис гуманізму, П. Курц зазначає, що гуманізм критикує все те, що відчужує або позбавляє індивідуальності, у тому числі ідеології, бюрократію та технології [52, с. 6].

Однак гуманізм передбачає не лише критику та опанування традиційним поглядам на людину. Гуманісти йдуть далі у своїй стурбованості щодо реалізації людських можливостей, а звідси, розуміння важливості демократичного ідеалу людства в цілому. Так, гуманісти розглядають індивіда, насамперед, як особистість, яка значною мірою відповідальна за власну долю. У зв'язку з цим, вони пропонують, наприклад, як пріоритет метод

роздумів (method of reason), пов'язаного з вирішенням проблем [52, с. 7]. І в контексті гуманістичного підходу наука з її логічним аналізом стала являти собою «критичний» інструментарій, який служить даної мети.

Відповідно до досліджень Андерхілла [58], терміни «гуманний», «гуманізм» та «гуманність» мають багато інтерпретацій. Існує, однак, центральна, що пов'язує їх характеристика.

Гуманність характеризується такою поведінкою і ставленням до інших, властивих людині, а не тваринам. Ця відмінна людська якість включає п'ять основних компонентів (аспектів):

- чуттєвість, що передбачає як особисті емоції, і естетичну оцінку дійсності; даний аспект, пов'язаний з гуманізмом означає схильність індивіда до відхилення негативних емоцій, які, як правило, перешкоджають естетичній насолоди;
- інтелектуальний аспект, що передбачає розумовий потенціал як знань індивіда;
- наявність позитивних соціальних відносин (наприклад, дружба, співчуття, толерантність, співпраця тощо);
- відповідальність за діяльність, що передбачає присутність громадського контролю у вигляді конструктивної критики і своєчасних виправлень;
- самоактуалізація, яка передбачає прагнення реалізації своїх можливостей.

Якщо в гуманістичному уявленні всі компоненти об'єднані, то досягнення високого рівня естетичних проявів і реалізація альтруїстичних спонукань часто буває пов'язано з проблемністю їх виконання. Будь-який відповідальний підхід до вирішення цих проблем покладається на з'ясування причин та логічний аналіз. Прагнення унікальності може бути або не бути в основі інших гуманістичних компонентів.

Г. Московіць [54] зазначає, що молоді люди знаходяться в пошуку своєї ідентичності і потребують самоприйняття (самовизнання), нарікають на

почуття ізоляції. Московиць вважає, що гуманістичне утворення пов'язане зі стурбованістю про особистий розвиток, самоприйняття (самовизнання) і прийняття (визнання) іншими, тобто з тим, що робить студентів більш людьми. Гуманістичне освіту має саме пряме відношення до гуманістичної психології та розвитку потенційних можливостей людини.

Однією з основних тенденцій гуманізації сучасної освіти є реалізація особистісно-орієнтованого навчання, в якому особистість учня або студента знаходилася б у центрі уваги педагогів і психологів, для яких саме вчення як пізнавальна діяльність (а не викладання як таке) було б провідним у системі «викладач-студент» з доповненням до парадигми освіти та системи «студент-підручник-викладач». Про це свідчать відповідні освітні системи, що практикуються в зарубіжних країнах, які відображають гуманістичне спрямування у філософії освіти [32].

У працях Дж.Дьюї, М.Монтессорі, І.Г. Песталоцці, Ж.Ж. Руссо, К. Ушинського та ін. [50; 30; 35; 40; 47] відображено ідеї особистісно-орієнтованого підходу у навчанні. Вони полягають у прагненні виховати вільноздатність в особистості учня, поставивши його в центр організованого педагогічного процесу і надавши йому можливості для активної пізнавальної діяльності через творче самовираження, самостійність та автономність.

Ідея особистісно-орієнтованого підходу представлена в біхевіористській та гуманістичній теоріях. Їх відмінність у тому, що перші спираються на біологічну сутність людини, пропонуючи певну педагогічну технологію, по заздалегідь розробленим алгоритмам. Гуманісти заперечують технологію, але це не означає, що вони заперечують технології навчання. Найбільш відомим закордонним представником гуманістичної психології є К. Роджерс [55].

Так, у теорії К. Роджерса виділяються такі принципи:

- незважаючи на знаходження індивіда в центрі постійно мінливого світу, для нього завжди значимо власне бачення навколишньої дійсності; тому його внутрішній світ не може бути ніким осягнутий до кінця;

- кожен індивід сприймає навколишню дійсність лише через призму власного відношення, а звідси – та його розуміння;

- індивіду властиве прагнення до самопізнання і далі до самореалізації, бо він володіє внутрішньою потребою до самовдосконалення;

- саморозвиток індивіда завжди відбувається на основі взаємодії з середовищем та контактів з іншими людьми; звідси, його зовнішні оцінки дуже суттєві для нього, будучи імпульсом для його самопізнання, що й досягається в результаті прямої та опосередкованої взаємодії з навколишньою дійсністю. Вочевидь, що виникає необхідність організації взаємодії індивіда з середою, іншими людьми, тобто. необхідність застосування відповідних технологій.

У минулому столітті багато дослідників писали про необхідність враховувати індивідуальні особливості учнів: П. Гальперін (теорія поетапного формування розумових дій), Н. Талізїна, О. Леонтєв (психологія спілкування), А. Кїрсанов (індивідуальний підхід у навчанні) та ін. [9; 46; 23; 18]. До теорії зони найближчого розвитку дитини Л. Виготського в даний час звертаються багато зарубіжних дослідників [8].

Особистісно-орієнтоване навчання передбачає диференційований підхід до навчання, з урахуванням рівня інтелектуального розвитку студента, здібностей, задатків, навченості та навченості.

Особистісно-орієнтоване навчання передбачає:

- активну пізнавальну діяльність студентів, вміння застосовувати отримані знання;

- спільні дії у співпраці, прояв комунікативних умінь;

- спілкування на різних рівнях;

- вільного доступу до будь-якої інформації з метою формування світогляду;

- постійного випробування свого інтелектуального, морального і фізичного потенціалу для повноцінного усвідомлення виникаючих проблем і певних способів їх вирішення [38].

Гуманістичний підхід в освіті означає особливу увагу до індивідуальності людини, до її особистості, орієнтацію на розвиток самостійного критичного мислення.

В основних засадах гуманістичної педагогіки міститься суть самої педагогіки. Йдеться про виховання загальнолюдських цінностей. Нині у зарубіжній педагогіці дедалі більше схиляються до холистичного підходу (holistic education) до освіти [53]. Основна ідея цього підходу полягає в тому, що педагог розглядає людину як цілісну особистість, піклуючись про розвиток як його інтелекту, а й духовної складової особистості.

Різниця між традиційною, біхевіористською, гуманістичною та холистичною теоріями полягає у підходах, методах виховання. Методи жорсткого регламентування навчального процесу протистоять організації пізнавальної діяльності, що спонукає до самостійного придбання та застосування знань, до роздумів, дискусій, досліджень.

Т. Поніманська зазначає, що формування гуманної особистості – це стратегічна мета виховання сьогодення і на перспективу, яка визначається ходом історичного розвитку [9, с. 4]. Аналізуючи дану проблему, автор визначає такі риси гуманної особистості:

1) гуманна особистість – це людина, яка бачить своє самоутвердження у створенні матеріальних або духовних цінностей, розвиткові власних можливостей і допомозі іншим людям, а не в зверхності над оточуючими. Вона не прагне самоутвердитися в образі «сильної особистості», «супермена», «переможця», шляхом брехні і спроб вигідно відрізнятись від інших людей. Агресивність не приваблює цю людину;

2) гуманна особистість – це людина з демократичним типом спілкування. Бачить у партнері гідну особистість, уникає «прибудови зверху», тиску, образливих підтекстів, перебивання тощо. Це людина поступки;

3) гуманна особистість – це людина, яка високо цінує культуру і прагне розвивати у себе знання, культурні смаки, здібності і вміння. Її цікавлять

культурні надбання свого і інших народів. Принципово важливою є культура мови, що передбачає її літературність і багатство;

4) гуманна особистість – це критично мисляча людина. Критичність виявляється у ставленні до вікової субкультури, до забобонів, ідеологічних штампів і всілякої демагогії. Заслуговує на увагу аналіз поняття „педагогічний гуманізм”, до якого у педагогіці чітко виявляються декілька підходів. Загалом, ним позначають світогляд, основними принципами якого є любов до людей, повага людської гідності, турбота про благо людей [3, с.75].

Проблема специфіки виховання гуманної особистості вимагає від української педагогічної науки усвідомлення потреби саме в гуманістичній моралі, яка об’єктивно притаманна правовому громадянському суспільству, бо виходить за рамки вказівної і забороняючої систем та піднімається на більш високий рівень ціннісно-світоглядній орієнтації.

На даному етапі розвитку етичної науки все більшої значущості й поширення набувають погляди вчених, які розглядають мораль як унікальний спосіб духовно-практичного освоєння світу людиною (гуманістична етика). В рамках даного підходу регулятивна функція моралі вже не є визначальною. Пріоритетне місце займає світоглядна ціннісно-орієнтуюча функція, оскільки моральна самореалізація особистості найбільш ефективно здійснюється завдяки активізації ціннісно-орієнтуючого потенціалу моралі.

При всій правомірності першого підходу, важливо усвідомити, що світоглядний, ціннісний аспекти моралі, звернення до внутрішнього світу особистості, визнання її самостійності, індивідуальності, автономності повністю ігнорується. В регулятивній функції переважає контрольна-вказівна, наказова сторона моралі, яка передбачає жорстку детермінованість поведінки особистості, що йде від суспільства і є зовнішньою для людини.

В механізмі ціннісної орієнтації акцент переноситься з суспільства на особистість. Посилюється ціннісно-світоглядний план, внутрішнє самовизначення людини в світі в цілому, і в моральних цінностях зокрема.

Цінність на відміну від норми (заповіді, морального кодексу) передбачає вибір. Тому у повсякденних ситуаціях вибору найбільш яскраво проявляється особистісна сутність людини, рівень її моральної культури. Моральна норма – це конкретні правила поведінки, які визначають, як людина має вести себе у суспільстві. В них чітко простежується імперативний характер, а сама дія стимулюється громадською думкою. Однак часто ця думка буває неоднозначною, орієнтованою на загал. Це перешкоджає розвитку людської індивідуальності, самобутності, стриже всіх під одну гребінку.

Розглядаючи проблему суб'єкта моралі, гуманістична етика виходить з того, що мораль – це завжди стосунки суб'єктів, причому рівноправних. Тому у сфері моралі людина не може не бути суб'єктом.

Гуманістична етика розглядає людину в її тілесно-духовній цілісності, визнаючи, що “мета людини – бути собою, а умови досягнення такої мети – бути людиною для себе” (Е.Фромм).

Основи доброчесності закладені в самому характері зрілої і цілісної особистості, а зло полягає в байдужості до свого “Я”. Гуманістична етика визнає цінністю не норми, принципи та ідеали, а саму людину, її життя й унікальність. Тому не самозречення і себелюбство, а любов до себе, не хтування індивідуальним, а утвердження свого істинно людського “Я” – ось вищі цінності гуманістичної етики.

Гуманістична етика базується на вірі в людину, визнанні її автономності, незалежності, свободи й розуму. Вона вважає, що людина спроможна самостійно розрізняти добро і зло й правильно робити етичні оцінки. Людина для неї – “міра всіх речей”. Немає нічого ціннішого, ніж людське життя.

Людина зростає до себе і свого щастя лише у взаємодії з іншими людьми. Крім цього, любов до іншої людини, будь-якої форми життя – це її власна сила, завдяки якій вона рідниться зі світом і робить світ по-справжньому своїм. Гуманістична етика визначає ціннісні механізми моральної регуляції людської життєдіяльності, критерії морального прогресу.

Гуманістичні цінності проявляються в реалізації сутнісних сил людини, моральному вдосконаленні, особистісному розвитку. Тому, моральні цінності розглядаються через призму таких аспектів:

- аксіологічного – звернення особистості до вищих духовних цінностей. До них відносяться такі моральні феномени, як Добро, Свобода, Обов'язок, Честь, Совість, Гідність, Щастя, Любов. Вони співвідносяться не з нормою, а з уявленням про гуманістичний ідеал, як сходження людини до себе кращої;

- гносеологічного – залучення особистості до процесу пізнання гуманістичних цінностей, транскультурних принципів співжиття, співробітництва, лояльності і терпимості до інших. Оволодіння етичними знаннями, уміннями бачити те загальне, що не лише об'єднує людство, але й характеризує кожну людину зокрема. Засвоєння етичних правил у сфері спілкування і поведінки, застосування їх у повсякденному житті;

- когнітивного – пізнання особистістю через призму гуманістичних цінностей національної і загальнолюдської культур, самої себе, як суб'єкта діяльності і відносин, усвідомлення своїх можливостей;

- суб'єктно-особистісного – виявлення суті гуманістичного світогляду, усвідомлення своєї причетності до світу в усіх його проявах, становлення особистості як суб'єкта соціальних відносин.

Гуманістична мораль громадянського суспільства, яке є гарантом розбудови демократично-правової України, відрізняється від інших видів моралі тим, що його члени через свої організації вміють законним, цивілізованим способом відстоювати свої права, інтереси і свободи, не порушуючи миру і злагоди в суспільстві і тим самим зміцнюючи засади демократичної правової держави.

Гуманістична мораль базується на культурологічній основі, для якої характерний узагальнюючий, інтегративний підхід. Не відкидаючи ні натуралістичної природи моралі, ні ролі релігії в її розвитку, ні її соціальних основ, вона передбачає входження моралі в історичний процес і розглядає її як культурний феномен. Її сутність полягає у тому, щоб забезпечити баланс

особистого і громадського блага, гармонізувати процес людського спілкування. Моральність же означає реальний стан моральної свідомості, відносин, вчинків людини тобто те, що є в протигагу тому, що мало було б бути.

Методологічні засади гуманістичного виховання детермінуються положеннями гуманістичної етики, основними державними документами України про освіту та виховання та ґрунтуються на принципах:

- гуманізму – проявляється у визнанні людини найвищою цінністю, а її права – пріоритетними. Він вимагає шанобливого ставлення до кожного учня, забезпечення свободи совісті, віросповідання, світогляду, турботи про фізичне, психічне, духовне і соціальне здоров'я;

- індивідуалізму – утврджує, перш за все, цінність, унікальність і неповторність кожного індивіда, стимулюючи в ньому прагнення до самоствердження, відповідальності за свої вчинки; передбачає визначення індивідуальні траєкторії розвитку кожного учня з врахуванням його поглядів, інтересів, потреб, життєвої позиції, конкретного соціального статусу, стосунків з іншими людьми;

- колективізму – виступає одночасно і умовою і результатом суспільної сутності людини, орієнтуючи її на гармонізацію своїх особистих інтересів громадським;

- соціального загартування – передбачає залучення учнів до ситуацій, які потребують вольового зусилля для подолання негативного впливу соціуму, вироблення соціального імунітету, стійкості від стресів, рефлексійної позиції;

- толерантності і комунікативної спрямованості (партнерський, емпатійний тип стосунків) – спирається на визнанні продуктивної ролі індивідуалізму в його позитивному гуманістичному сенсі, передбачає прояв терпимості до інших людей, їх поглядів, цінностей, поведінки;

- альтруїзму – проявляється у безкорисливій любові і турботі про благо іншої людини.

- адекватності виховуючого середовища – передбачає забезпечення в кожному шкільному колективі балансу управління і самоврядування, комфортної життєдіяльності як учнів, так і педагогів, створення оптимальних умов для прояву творчості особистості.

В пошуках засобів гуманізації виховного процесу сьогодні педагогічна наука і практика орієнтується на самоцінність людської особистості студента, її внутрішні ресурси і саморозвиток. Пріоритетом виховання є створення і забезпечення умов, які сприяють повноцінному особистісному розвитку кожної людини. Отже, виховний процес має бути зорієнтованим на особистість студента, формування його моральної свідомості, моральних цінностей, що проявляються у його поведінці.

Метою гуманістичного виховання є формування гуманістичного світогляду на основі розвитку етичної культури студентів. Це відповідає базовому розумінню культури особистості як гармонії культури знань, умінь і ставлень. Знання й уміння опосередковують ставлення. Ставлення – це реальний дійсний зв'язок, який встановлює людина з об'єктами оточуючої дійсності в своїй свідомості. Це зв'язок особистісного “Я – Я”, “Я – Ти”, “Я – природа”, “Я – суспільство”. Показниками ставлення особистості є її якості. Якості несуть в собі в прихованому стані значиме для людей – цінність.

Завдання формування гуманістичних цінностей студентів в контексті сучасної етичної культури: засвоєння елементів прикладної етики, ознайомлення з її базовими категоріями і проблемним полем гуманістичних цінностей; вивчення гуманістичної моралі як прогресуючого культурного феномену людства; актуалізація гуманістичних традицій світової, вітчизняної етичної культури, сфер їхніх взаємовпливів на формування внутрішньої системи моральних регуляторів поведінки учнів; оволодіння досвідом гуманного ставлення людини до самої себе, до інших людей, до природи, до суспільства в цілому; оволодіння технологіями проектування і поліпшення власного життя, створення самобутнього особистісного образу; укорінення почуття належності до своєї етно-етичної культури, ідентифікація себе з

українським народом; формування внутрішніх моральних регуляторів (совісті, честі, обов'язку, власної гідності, спроможності робити вибір між добром і злом, оцінювати гуманістичними критеріями свої вчинки і поведінку); стимулювання навичок сучасного соціального життя, громадянського миру, національної злагоди.

Зміст гуманістичного виховання студентів має спрямовуватись на формування системи гуманістичних цінностей у становленні духовного світу особистості з можливостями їх збагачення кожним індивідом у процесі інтериоризації.

Людські цінності не рядоположні. Базовими в структурі життєдіяльності особистості, її суспільно-моральної позиції є вищі цінності, які залучають особистість до суспільних відносин на основі гуманістичних принципів, сенсу життя, свободи, людської гідності. Цінності перехідного значення (прикладні) пов'язані з інтересами, потребами, корисністю. Вищими є ті цінності, заради яких люди поступаються іншими цінностями.

Ціннісну систему можна уявити в формі зрізаної піраміди: багато цінностей біля підніжжя і декілька на вершині. Декілька, а не одна, інакше мова йтиме не про мораль, а про фанатизм. Вищі (базові) цінності забезпечують гуманістичну моральність лише групою. Вони виступають "мірою міри", задають генеральний напрям життєдіяльності. Базові цінності уявляються і переживаються індивідом в конкретно-історичному контексті. Реалії сучасного життя вимагають відображення в змісті виховного процесу базових гуманістичних цінностей, які акумулюють в собі як загальнолюдське так і національне.

Як базові гуманістичні цінності, що характеризують індивідуальну культуру особистості, рівень її вихованості, нами були визначені – добро, відповідальність, совість. Ці категорії взаємозв'язані між собою, взаємодоповнюють та взаємопроникають одна в одну.

Добро – це нормативно-оцінна категорія моральної свідомості, яка в узагальненій формі означає, з одного боку, належне і морально- позитивне, а з

іншого – морально-негативне, ганебне, недозволене у вчинках і мотивах людей, в явищах соціальної дійсності. Мораль впливає на людську поведінку з позиції протиставлення добра і зла. Тому добро і зло категорії етичної свідомості, від змісту яких залежать усі інші етичні уявлення.

Добро як передумова особистісно-гуманного підходу до людини орієнтує на ставлення до неї як суб'єкта соціального прогресу, власного життя, спрямовує на морально цінну взаємодію з різними сторонами оточуючого світу, сприйняття іншого як цілі, а не засобу для досягнення своїх власних інтересів.

Добро – це і позиція відкритості світу, прийняття світу й себе, здатність і готовність культивувати людяність в собі і навколо себе. Воно є передумовою практично-дійового ставлення людини до світу. Добро безкорисне, щедre і не вимагає обов'язкової винагороди. Воно дозволяє людині і суспільству жити, розвиватись, благоденствувати, досягати гармонії і досконалості.

Виходячи з того, що гуманістична етика визнає пріоритетом людину, її унікальність, неповторність, її щастя, потреби та інтереси, головним критерієм добра є все те, що сприяє прояву справжньої сутності людини – її само розкриттю, самовияву, самореалізації, все, що надає смисл людському існуванню.

Іншим критерієм добра і водночас умовою, що забезпечує самореалізацію людини є гуманізм і все, що пов'язане з гуманізацією людських стосунків (любов до себе, до іншої людини, до суспільства, народу, нації, свобода і справедливість, людська гідність та ін.). В такий спосіб в категорії добра втілюються уявлення людей про найбільш позитивне в сфері моралі, про те, що відповідає моральному ідеалу, а в поняття зла – уявлення про те, що суперечить моральному ідеалу, перешкоджає досягненню особистого щастя і гуманності у стосунках між людьми.

Добро має свої особливості. По-перше, як і всі моральні феномени, воно є єдністю спонуки (мотиву) і результату (дії). Добрі наміри, які не проявилися в діях, ще не є реальне добро. Це добро потенційне. Як якості особистості,

добро і зло є різновидами чеснот і пороків (вад), як прояви поведінки – доброта і злість.

Добра людина - вдячна. Вчинок – вдячності втілює діяльнісне ставлення однієї людини до іншої. Структура вчинку вдячності має дві форми. Перша – виражає поведінкову ситуацію, коли одна людина проявила добродійність до іншої, а інша, в свою чергу, також робить певну послугу. Друга форма – це добродійність, спрямована на певну спільноту. Ця форма вчинку – вдячності є більш ціннісно вагомою, бо особистість прагне своє почуттєве ставлення трансформувати на інших, викликати у них аналогічні переживання і дії.

Органічно з'єднані зі справедливістю такі риси як терпимість, милосердя, благородність, великодушність. Великодушність є вищою формою вияву терпимості. Це вже не просто повага до особистості, а ставлення до неї як до цінності і до тих людей, які не завжди можуть відповісти тим самим, у яких не сформовані гуманістичні риси на відповідному рівні.

Великодушність породжує благородство, як здатність людини діяти відповідно до гуманних принципів, поєднувати вимогливість до себе та до інших людей, причому вимогливості до себе відводиться центральне місце.

Благородство людини проявляється у вчинках – відданості та вчинках – вірності. Вчинок-відданість є проявом бажання людини творити добро іншому без будь-яких власних інтересів, а заради глибокого почуття співстраждання як витоку її альтруїстичної спрямованості. Віддана людина переживає радість, коли результат її морально-духовної дії є успішним. Вчинки відданості, як правило, виникають в рамках дружніх відносин. Людина із сформованим вчинком- вірністю сприймає іншу людину в контексті турботливого ставлення до неї. На таку людину можна покластися, не боячись, що вона підведе у будь-якій справі. Це відповідальність найвищого порядку.

Гуманність - це надхарактеристика особистості, яка акумулює комплекс якостей, що характеризують ціннісне ставлення людини до людини (ставлення до неї як до найвищої цінності, як до мети, а не засобу), повага її прав і свобод.

Гуманність проявляється через вчинок-шанування, що є вищим ступенем морально-духовного ставлення людини до людини. Його спонукою виступає особливий тип мотивації - “Я дію заради тебе”.

Наступною базовою гуманістичною цінністю є відповідальність як переживання покладеного на неї кимось чи нею самою обов'язку, потреби, безумовно, виконувати угоду, зобов'язання, звітуватись у своїх діях і покладати на себе провину за можливі наслідки. Відповідальність не виступає відданістю формальному обов'язку, догмі, вірністю раз і назавжди усталеним правилам, а є “здатністю у процесі життя бачити, виділяти, ставити проблеми, вчасно їх усвідомлювати і приймати відповідальні рішення”.

Відповідальність визначається як усвідомлена свобода прийняття рішень, вибору цілей та способів, методів і стилів їх досягнення. Відповідальність не суперечить свободі, вона є логічним її наслідком, що об'єднує вчинки особистості у життєвий шлях людини, детермінантою її діяльності та поведінки. Це - одна із сторін адаптації дитини до соціуму. О.Кононко розглядає відповідальність як відповідність між моральною діяльністю особистості та її обов'язком, “як об'єктивну і суб'єктивну єдність”, яка, “зодного боку, є сукупністю об'єктивних суспільних вимог до особистості, а з іншого – своєрідним суб'єктивним станом свідомості, почуттям”.

Почуття відповідальності реалізується завдяки таким характеристикам як чесність, совісність, здатність відчувати сором і провину. Чесна людина характеризується прямою характеру, правдивістю, ретельним виконанням своїх обов'язків. При зіткненні з несправедливістю вона завжди висловлює своє активне негативне ставлення до неї, стає на захист гуманістичних принципів. Така людина здатна на самокритику. Має сміливість відверто зізнатися у власних помилках, бо особиста честь для неї - це її гідність.

Чесність спонукає особистість звіряти свої вчинки з вищими культурними надбаннями. Вона не дозволяє суб'єктові поводитись ситуативно, підкоряючись умовам, що склались на даний час. Натомість моральні дії

людини, особистісна честь якої перетворилась у міцний внутрішній стрижень, відзначаються стійкістю, сміливістю, самовладанням, перш за все, в екстремальних і конфліктних ситуаціях. Відповідальність передбачає уміння протистояти аморальним явищам, спокусам, деструктивним силам, завжди робити правильний моральний вибір, проявляти “моральне самозбереження”.

Відповідальність не може бути реалізована без працелюбності. Працелюбність – це потреба докладати свою фізичну або розумову енергію на створення чи перетворення матеріальних і духовних цінностей. Учні мають усвідомити необхідність трудової активності, вияву ініціативи, розуміти як вирішити економічні та соціальні проблеми суспільства, бути готовими до самореалізації в нових ринкових умовах, володіти конкурентноздатністю і можливостями соціальної адаптації у житті за межами школи.

Велику роль у формуванні працелюбності відіграють ініціативність, наполегливість, витримка. Це якості формуються завдяки конструктивним процесам самопізнання та самоусвідомлення, впливу таких цінностей як чесність, терпимість, активність. Визначну роль у формуванні працелюбності відіграє ціннісне ставлення до себе, до інших, до Батьківщини, до природи.

Принципи виховання в умовах гуманізації суспільства – це вихідні положення, основні правила ефективної організації навчально-виховного процесу, які охоплюють:

- Уміле поєднання педагогічного керівництва з розвитком ініціативи та самодіяльності студентів. Важливою умовою розвитку ініціативи і самостійності особистості є діяльність студентського самоврядування. Студентів важливо ставити перед необхідністю робити вибір, приймати самостійні рішення, брати активну участь у їх виконанні. Педагог має поступово зменшувати втручання у поведінку студентів, розвивати їхню відповідальність та саморегуляцію. Кінцевою метою виховання є формування самостійної особистості, здатної керувати своєю поведінкою на підставі засвоєних моральних норм і цінностей. Таким чином, у вихованні треба

рухатись від зовнішньої мотивації і контролю поведінки студентів до розвитку в них самоорганізації і самоконтролю.

- Безумовне позитивне ставлення до особистості. Цей принцип вимагає від педагога з повагою та доброзичливістю ставитись до всіх вихованців, поважати їх індивідуальність, своєрідність, неповторність. Без цього неможливо створити сприятливий психологічний мікроклімат, а, отже, й досягти дієвого виховання.

- Опора на позитивне у дитинстві. Цей принцип передбачає виявлення у кожного студента позитивних якостей і, беручи їх за основу, розвиток інших, недостатньо сформованих.

- Поєднання поваги до особистості студента з об'єктивною вимогливістю до нього. «Якомога більше вимогливості до вихованця і якомога більше поваги до нього», – неодноразово повторював А. Макаренко. Розкриваючи сутність цієї вимоги, він зазначав, що мірою поваги до особистості має бути міра вимогливості: чим більше я тебе поважаю, тим більше від тебе вимагаю (оскільки вірю в тебе, твої сили і можливості).

- Прихованість виховних впливів. Виховання є партнерською педагогічною взаємодією. Успіх навчально-виховного процесу залежить не лише від змісту, який вкладає у нього педагог, скільки від того, як сприймають його учні. Якщо студенти розуміють спілкування педагога з ними як спеціально організований процес, призначений лише для того, щоб змінити їхні переконання і ціннісні орієнтації, то ефективність такого виховного впливу значно зменшується.

- Єдність і послідовність вимог до виховання. Цей принцип вимагає, щоб уся громадськість, суспільні інститути, причетні до виховання, діяли спільно, ставили перед учнями узгоджені вимоги, доповнюючи і підсилюючи виховний вплив. Єдність і цілісність навчально-виховного процесу забезпечуються тісною взаємодією всіх його учасників. Якщо виховні впливи не узгоджуються, на успіх розраховувати марно.

- Врахування вікових та індивідуальних особливостей. Ефективність виховання значною мірою залежить від знання педагогом своїх вихованців, їхніх вікових та індивідуальних особливостей, потенційних можливостей і потреб. Студент розглядається не просто як об'єкт, а, насамперед, як суб'єкт гуманістичного розвитку, формування гуманістичної свідомості та гуманістичної поведінки.

Вслід за С. Мартиненко вважаємо за необхідне зазначити, що до гуманістичних засад оновлення навчально-виховного процесу варто віднести також мету, завдання, шляхи оптимізації навчально-пізнавальної діяльності, оновлення її змісту, форм і методів, які сприяють гуманізації навчального середовища.

Висновки до першого розділу

Проблема гуманістичного виховання особистості ґрунтується на розумінні сутності людини та її місця у світі, що має дуже давні витoki і значною мірою трансформувалося протягом розвитку суспільства та його свідомості. Тому формування нових підходів до вирішення зазначеної проблем потребує її глибинного аналізу.

Аналіз еволюції розвитку ідей гуманістичного виховання особистості від Стародавнього світу до наших часів свідчить про неухильне зростання їх значущості і постійне доповнення змісту завдяки новим пошукам та відбитку історичних подій, що стало міцним підґрунтям для сучасних наукових досліджень визначеної проблеми.

Гуманістичні цінності проявляються в реалізації сутнісних сил людини, моральному вдосконаленні, особистісному розвитку. Тому, моральні цінності розглядаються через призму таких аспектів: аксіологічного; гносеологічного; когнітивного; суб'єктно-особистісного.

Методологічні засади гуманістичного виховання детермінуються положеннями гуманістичної етики, основними державними документами України про освіту та виховання та ґрунтуються на принципах: гуманізму; індивідуалізму; колективізму; соціального загартування; толерантності і комунікативної спрямованості; альтруїзму, адекватності виховуючого середовища.

Метою гуманістичного виховання є формування гуманістичного світогляду на основі розвитку етичної культури студентів.

Ціннісну систему можна уявити в формі зрізаної піраміди: багато цінностей біля підніжжя і декілька на вершині. Як базові гуманістичні цінності, що характеризують індивідуальну культуру особистості, рівень її вихованості, нами були визначені – добро, відповідальність, совість.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ВИХОВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЗАСАД ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ПТНЗ

2.1. Сутність і особливості виховного процесу в системі вищої професійно-технічної освіти.

В умовах кардинальних змін, що відбуваються в суспільстві, зокрема переходу від енергетичної цивілізації людства до інтелектуально-інформаційної, глобальних проблем сучасності: війни, ядерна загроза, екологічні катастрофи, демографічні зміни тощо, які різко позначаються на соціальному, економічному й культурному розвитку суспільства – особливої актуальності набуває гуманістична спрямованість професійної підготовки майбутніх фахівців на основі утвердження загальнолюдських цінностей, культури, мистецтва, встановлення гуманних відносин у навчальному й професійному середовищі. Адже лише на основі гуманістичних ідеалів можна досягти позитивних результатів у формуванні особистості, підготовці її до життя в демократичному суспільстві, активної участі у культуротворчих і виробничих процесах, реалізації своїх прав на життя, освіту, працю, професійне вдосконалення.

Наукові дослідження гуманістичних напрямів розвитку особистості об'єднали філософів, психологів, педагогів, соціологів сучасності на шляхах пошуку смислу людського буття, самоактуалізації, творчості, свободи вибору, цілісності, інтегративності мислення. Зокрема гуманістичні ідеї щодо розвитку особистості, на думку І. Зязюна, виходять із постулату про розвиток людської психіки, мають поступальний характер за наявності відповідних умов і конструктивного задоволення потреб у самовираженні [14, 54].

У розвитку особистості, згідно зі вченням К. Роджерса, актуальним є її потяг до набуття компетентності, тобто ставати здібною настільки – наскільки це можливо біологічно [39, 77].

Теоретичним підґрунтям гуманістичної професійної освіти є: теорія розвитку психіки особистості в онтогенезі (Г.С. Костюк [20]), згідно з якою особистість розвивається тільки в процесі перетворення нею навколишнього світу; концепція діяльності О. Леонтьєва, провідним положенням якої є те, що онтогенетичний розвиток свідомості відбувається в процесі навчання учнів [24].

Гуманістична спрямованість освіти на сучасному етапі виявляється, як зауважує М. Лещенко, у створенні сприятливих умов для розвитку особистості, здатної не тільки діяти у наявній соціальній структурі, але й змінювати її у контексті загальнолюдських цінностей [25, 80]. У зв'язку з цим важливе значення має теоретично обґрунтована С. Сисоевою модель творчої особистості учня, зокрема мультифакторна за своїм конструктором, а за змістом – з відображенням природженого і надбаного у структурі особистості учня. Під творчою особистістю, вчена розуміє креативну особистість, яка внаслідок впливу зовнішніх факторів набула необхідних для актуалізації своїх творчих можливостей додаткових якостей, що сприяють досягненню творчих результатів в одному чи декількох видах творчої діяльності [44, 135-143].

Важливим в гуманізації професійної освіти є особистісний підхід до навчання студентської молоді в ПТНЗ. Даний підхід передбачає звільнення професійної освіти від функціоналізму, використання методикопсиходіагностичних засобів, що забезпечують більш глибоке й цілісне розуміння, пізнання особистості і на цій основі – її гармонійний розвиток в умовах існуючої системи освіти [36], спрямування освітнього процесу на цілеспрямоване перетворення соціального досвіду в особистий [39].

Гуманізація змісту професійної освіти ґрунтується на посиленні її гуманітарної складової. Про необхідність реалізації принципу гуманітаризації освіти висловлюється значна кількість вчених. Зокрема про надання конкретній пізнавально-навчальній діяльності ціннісного спрямування, наголошує І. Бех [6]. Д. Пащенко вважає, що гуманітаризація освіти

забезпечує переорієнтацію її з традиційного предметно-змістового принципу навчання основам наук на вивчення цілісної картини світу, узагальнене осмислення навколишнього й, зокрема, світу культури, світу людини, тобто спрямування освіти на людину, насичення чинних навчальних дисциплін людинознавчим матеріалом, використання наявного в них гуманістичного потенціалу з метою подолання технократизму, бездуховності й формалізму в освіті; формування світогляду на засадах взаємозалежності природи, людини, суспільства [34, 15]. Під гуманітаризацією освіти О. Гонєєв переконує розуміти систему умов, спрямованих у навчальному закладі на пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті освіти, і таким чином, на формування особистісної зрілості учнів. Водночас вчений стверджує, що суть гуманітаризації освіти у ПТНЗ полягає в такому:

1. Предметні знання залишаються роз'єднаними, логічний аспект переважає історико-культурний і соціокультурний.

2. Проблема гуманітаризації освіти гостро постає в галузях освіти, пов'язаних з природничими знаннями і технікою. Провідну роль в діяльності фахівця відіграє глибоке розуміння технологічних процесів у поєднанні з особистісним смислом професіоналізму.

3. Існуючі суперечності взаємовідносин між природничо-науковими і технічними знаннями, з одного боку і гуманітарними – з іншого, можуть призвести до розрушення феномену культури [37, 151-152].

Значущість гуманітарної освіти і виховання особистості, на думку Г. Васяновича, полягає у прилученні студентів професійних навчальних закладів до цінностей культури з орієнтацією на зразки високої духовності, на засадах якої визначаються певні ідеали для подальшого самовдосконалення. Водночас гуманістична парадигма освіти і виховання особистості уможлиблює розкриття унікальних потенційних здатностей людини – творчовольових, смислотворчих і морально-духовних, сприяє розвитку самостійного творчого мислення, гуманної і професійної поведінки в нестандартних ситуаціях тощо [7, 5-6].

Із викладеного вище зрозуміло, що реалізація гуманітарної складової змісту професійного навчання у ПТНЗ має забезпечуватися вивченням студентами знань з етики, естетики, економіки, екології, права, ділового мовлення з урахуванням специфіки їхньої майбутньої професійної діяльності. Основою змісту цих гуманітарних дисциплін є формування в студентів гуманістичного відношення до природи, людей, до себе, а також до професійної діяльності, її результатів.

Особливе значення в гуманітаризації професійної освіти мають категорії естетичного виховання та творчої діяльності студентів, що широко розглядають закони краси, художні образи, дизайн, питання всебічного розвитку особистості, духовного багатства, естетичних інтересів, творчої фантазії тощо. Долучаючись до духовної культури студенти професійно-технічних навчальних закладів розвивають свою природню сутність, базові й універсальні здібності до професійної діяльності на основі сформованих творчого мислення, уяви, емоційного й естетичного сприймання навколишнього середовища, практичних умінь проектувати і виготовляти вироби технічного й художнього спрямування.

Зауважимо, що структурою сучасних державних стандартів професійно-технічної освіти не передбачено вивчення предмета „Естетичне виховання”, а також не менш важливого предмета – „Екологія”. Як наслідок, випускники професійно-технічних навчальних закладів мають низький рівень естетичної й екологічної культури, моралі тощо, а також сформованості таких особистісних і професійно-важливих якостей, як комунікативність, вихованість, відповідальність, бережливість, рефлексія, готовність до співпраці, самостійність, ініціативність тощо. За цих умов зумовлюється необхідність наповнення змісту загально-професійних і спеціальних предметів навчальним матеріалом про етичну й естетичну взаємодію людини з природою, технікою, оточуючим середовищем, взаємозв'язок знань основ виробництва з перспективами його розвитку, дизайном виробничої продукції, робочого місця тощо.

Принцип гуманітаризації зумовлює врахування ряду вимог до змісту професійної освіти. Особливо це стосується, як стверджує А. Біляєва, уніфікації термінології спеціальних предметів, введення до змісту навчальних програм і підручників досвіду раціоналізаторства і винахідництва, забезпечення взаємозв'язку соціальних і професійних знань у змісті навчальних предметів, визначення інтегрованої й диференційованої частин у змісті навчальних дисциплін, виявлення нових галузей технічного та технологічного знання на основі тенденцій розвитку науково-технічного прогресу і введення нових тем, спецкурсів і факультативів, розробки творчих завдань для формування здібностей і втілення духовних і фізичних можливостей учнів у професійній діяльності, розробки варіативних модулів для індивідуального навчання, поглиблення знань і набуття умінь і навичок з інших професій з метою розширення професійного профілю тощо [5, 97-98].

Водночас зміст освіти мусить стати важливим засобом духовного, соціального і політичного розвитку суб'єкта, наголошує В. Кремень. На його думку, сучасна освіта повинна ліквідувати протиріччя, яке історично склалося, - між потребами економічного розвитку того чи іншого суспільства і цінностями загальнолюдської культури. Таке протиріччя проявляється в тому, що масова освіта формувала переважно спеціалістів для певної виробничої галузі, які визначалися лише грамотністю, а не справжньою освіченістю. Звісно, що така освіта далеко стояла від справжніх багатств культури. Подолати це протиріччя можна за умови, коли культурні здобутки будуть визначати науково-технічний розвиток. Це означає, що створюватимуться і функціонуватимуть такі загальнокультурні передумови, які надаватимуть кожній людині можливість брати участь не лише в розвитку економіки, а й у перетворенні всіх суспільних відносин [22, 51]. У зв'язку з цим важливо, щоб освітня галузь спрямовувалася на опанування особистістю власного історичного досвіду, інакше самоусвідомлення нації, її громадянська культура, як стверджує Г. Філіпчук, буде недостатньою як і її практична самоорганізація і змагальність на початку третього тисячоліття з розвиненими

економічними, політичними, інформаційними науковими системами і технологіями [48, 21].

Гуманізація професійного навчання учнівської молоді у ПТНЗ забезпечується гуманістично-спрямованою діяльністю педагогічних працівників. У свою чергу гуманістичне ставлення педагога до студентів, до навколишнього світу, власної діяльності, зумовлює підвищені вимоги до рівня його професійної компетентності. Зокрема наявність академічних (когнітивні, інформаційні, розвивальні), організаторських, комунікативних, перцептивних, емпатичних, умінь; умінь педагогічного спілкування; володіння педагогічною технікою, наголошує Д. Белухін [4, 42].

Гуманістично-орієнтованого педагога, водночас, характеризують висока громадянськість і соціальна активність, професіоналізм, здатність критично оцінювати власну роботу і діяльність оточуючих. Він, як стверджує О. Ходусов, не піде на зговір із совістю, ним керує любов до учнівської молоді, потреба передавати їм свої знання, він бачить смисл свого життя у формуванні особистості студента [37, 150]. Творча педагогічна індивідуальність, неповторність слушно зауважує І. Зязюн, – це вища характеристика педагога... [15, 39]. Лише такий педагог може забезпечити, гуманізацію навчально-виховного процесу, створити особистісно розвивальне і діяльнісне освітнє середовище, під яким розуміється складне системне утворення, що ґрунтується на суб'єкт-суб'єктних відносинах демократичного характеру. За цих умов педагог і студент професійно-технічного навчального закладу розглядаються як дві відкриті складні системи, що взаємодіють між собою на високому і низькому рівнях синергетики. Зокрема, висока синергетика, як стверджує Д. Белухін, характеризується мінімальною агресією друг до друга, їх підвищеною відповідальністю, довірою, варіативністю дій і поведінки. І навпаки, низька синергетика спричиняє обмеженість власних ресурсів учасників взаємодії, призводить до негативного емоційного фону педагогічної взаємодії, недовіри тощо [4, 143-144].

Не менш важливо, щоб навчально-виховний процес зреалізувався на засадах гуманістичного принципу конструктивного діалогу, теоретично обґрунтованого Г. Баллом. Згідно з цим принципом діалогічна взаємодія передбачає: повагу до партнера, його якостей; повагу до самого себе; додержання згоди учасників діалогу щодо базових знань, норм, цінностей і цілей, якими вони керуються у цьому діалозі; толерантність; використання потенціалу культури [2, 26-28]. Вступити в діалог, зауважує Н. Миропольська значить не відмовлятися і від „свого слова”, свого погляду на світ, своєї думки, своєї позиції, що дорівнювало б відмові від своєї індивідуальності, від себе самого. Розуміння ж, на її думку, потребує самостійних роздумів, а значить, час від часу „поринання до себе” і самоти, культурної рефлексії [29, 22].

Гуманізація процесу професійного навчання передбачає залучення учнів професійно-технічних навчальних закладів до дослідно-пошукової діяльності, самостійного опрацювання навчального матеріалу, вироблення власної позиції, співробітництва. Крім того, завжди ефективною є організація професійного навчання майбутніх фахівців, що ґрунтується на визнанні унікальності й неповторності суб'єктів цього процесу, створенні „ситуації успіху”, „ситуації співтворчості”.

Отже, гуманістичні засади організації професійного навчання майбутніх фахівців являють собою теоретичні положення, реалізація яких спрямована на забезпечення в ПТНЗ комфортних, ситуативно адекватних і безпечних для особистості способів оволодіння знаннями і вміннями професійної діяльності, розвитку і саморозвитку на основі виявлення її індивідуальних особливостей, формування пізнавальної і комунікативної компетентності, підвищення рівня мотивації у вивченні загальнопрофесійних і спеціальних дисциплін, якісного оволодіння професійними кваліфікаціями, неперервного вдосконалення протягом усієї подальшої професійної діяльності.

2.2. Психолого-педагогічні умови гуманістичного виховання майбутнього викладача ПТНЗ.

Сьогодні в умовах модернізації української освіти одним із напрямів оптимізації навчального процесу у вищих навчальних закладах є його спрямування на демократизацію взаємовідносин викладача та студента, що відображається в нових підходах до навчання, зокрема:

- створення сприятливої атмосфери співробітництва;
- зменшення монологічного викладу матеріалу та дублювання інформації, яка може бути отримана з доступних джерел, і переходу до діалогізованого спілкування зі студентами під час навчального процесу;
- впровадження в навчальний процес активних методів навчання, які сприяють розкриттю творчої особистості, розвитку ініціативи, активізації пізнавально-навчальної діяльності студентів.

У новому тисячолітті гуманізм стає узагальненою системою поглядів, переконань, ідеалів педагога ХХІ століття, а гуманістичне мислення передбачає:

- розуміння педагогом суспільно-економічних і політичних змін, що відбуваються;
- чутливість до змін в особистості вихованців, їхній позицій, цінностей, потреб, мотивів;
- невинне переосмислення своїх дій, удосконалення педагогічного процесу.

Гуманізація освіти – багатогранний соціальний процес, в основі якого – переорієнтація свідомості педагогів і всього суспільства, зміни до Людини в цілому. Динаміка ж процесу гуманізації освіти головно зумовлюється динамікою демократичних перетворень у державі.

Гуманізація педагогічної діяльності може бути реалізована за певних психолого-педагогічних умов:

- створення педагогом творчо-пошукового середовища, ситуацій успіху, зміна негативних емоцій приємними, розширення емоційних вражень;
- безоцінне прийняття педагогом кожної особистості, підхід з оптимістичних позицій;
- урахування особистісних цілей та інтересів студента;
- організація спільної діяльності педагога і вихованців на засадах партнерства;
- застосування інтерактивних методів і форм навчання, де оволодіння знаннями здійснюється у процесі спільного з педагогом пошуку істини, зіткнення думок, поглядів, позицій, різноманітних можливих розв'язань пізнавально-моральних завдань;
- розвиток самоконтролю й самооцінки, збагачення їхнього творчого та духовного потенціалу;
- розкриття внутрішніх мотивів самовдосконалення, озброєння студентів засобами організації повноцінного життя, збагачення духовного змісту на кожному віковому етапі.

Вища освіта – основа духовного розвитку суспільства й окремої людини. Від її якості залежать інтелектуальний, культурний, моральний рівень народу і ставлення до нього в світі. Усвідомивши необхідність інтеграції у світову спільноту, необхідно орієнтувати освіту на загальнолюдські цінності на пріоритети, а саме – гуманізацію і демократизацію навчально-виховного процесу.

Підготовка майбутніх фахівців відповідно до гуманістичної парадигми полягає у формуванні гуманістичної спрямованості педагогічної діяльності. Під гуманістичною спрямованістю ми розуміємо єдність мотиваційно-ціннісних орієнтацій особистості, в основі якої – ставлення до людини як найвищої цінності. Вона визначає, стимулює всі види й форми взаємин учасників педагогічного процесу, зміст діяльності педагога.

Гуманістичну спрямованість зумовлюють моральні потреби, що є певним станом особистості. Вони виявляються у прагненні людини надавати

допомогу іншим, співпереживати, піклуватися про певний психологічний клімат у колективі. В основі гуманістичної спрямованості майбутнього педагога є потреба у гуманній діяльності.

Гуманістичний смисл педагогічної діяльності властивий багатьом видатним педагогам усіх часів і народів. Ще у XVII столітті чеський педагог гуманіст Я.А. Коменський мріяв дати своєму народові зібрану воєдино мудрість світу. Він порівнював учителя із садівником, який з любов'ю вирощує рослини в саду, з архітектором, який дбайливо забудовує знаннями всі куточки людської істоти, зі скульптором, який старанно обтесує і шліфує уми й душі людей, з полководцем, який енергійно веде наступ проти варварства і нещастя.

Визначний український філософ і просвітитель Григорій Савович Сковорода вважав, що одним з найголовніших обов'язків педагога є виявлення і розвиток природних можливостей вихованця. Тільки щиро люблячи своїх вихованців, гуманно ставлячись до них, педагог може успішно формувати їхнє моральне обличчя, збуджувати й утверджувати в них любов до людей, «... помічати або розуміти; а чим більше хто помічає, тим більше плекає надії, а чим більше плекає надії, тим полум'яніше любить, з радістю творить добре, безмежно і безмірно, наскільки це можливо».

Відомий німецький педагог і діяч у галузі народної освіти середини XIX століття А. Дістервег, якого називали учителем німецьких учителів, висунув загальнолюдську мету виховання: служіння істинні, добру, красі: «У кожному індивіді, в кожній нації повинен бути вихований образ думок, який називається гуманністю, – це прагнення до благородних загальнолюдських цілей».

Видатний вітчизняний педагог К. Ушинський заклав теоретичні основи національної гуманної педагогіки. Ідеальний учитель, на його думку, тонко відчуває душевний стан своїх учнів, убачає в них особистості, які гідні такої самої поваги та визнання своїх прав, як і дорослі люди. Такий педагог прагне

створити взаємини, за яких виникає можливість особистісного впливу вчителя, його розуму, моральності, волі, характеру на особистість вихованця.

Гуманна педагогіка – явище не нове у житті людства. Адже кожен за своєю суттю має бути гуманістом. В центрі уваги гуманістичної педагогіки – унікальна цілісна особистість, яка прагне до максимальної реалізації своїх можливостей (самоактуалізації), відкрита для сприймання нового досвіду, здатна на самосвідомий і відповідальний вибір у різноманітних життєвих ситуаціях

Гуманізація змісту освіти на всіх рівнях освіти є виявом нового розуміння світовим співтовариством глобальних проблем розвитку людства. Передбачає передусім посилену увагу до особистості загалом, створення найбільшого сприяння розвитку всіх її здібностей, розумових, фізичних і моральних якостей.

Гуманізація освіти передбачає створення навчально-виховного процесу такого змісту, форм і методів, які забезпечують ефективний розвиток індивідуальності, її пізнавальних здібностей, особистих рис, передусім тих, за допомогою яких особистість може й хоче навчатися, зацікавлена в тому, щоб ефективно сприймати навчальні й виховні впливи. Головною функцією навчання стає формування всебічно розвиненої особистості з високим рівнем інтелекту, можливістю й високою громадсько-значущою метою та ідеалами.

Виявляючи в діалозі, співпраці, партнерстві повагу до студента, толерантність і справедливість, педагог захищає свободу особистості, продовжує культурну спадщину, творить нові цінності, стає співучасником зміцнення демократичного ладу.

Виховання заради щастя дитини – такий гуманістичний смисл педагогічної діяльності В. Сухомлинського: „Розпізнати, виявити, розкрити, випестити, викохати в кожному учневі його неповторно індивідуальний талант – значить підняти особистість на високий рівень розквіту людської гідності”.

Гуманізація виховання і навчання – це реалізація принципів гуманістичного світогляду у процесі побудови стосунків між педагогом і

вихованцем, в основі якого – повага до людей, турбота про них; у центрі педагогічної уваги – інтереси і проблеми особистості.

Гуманістичне виховання є однією з проблем науки про людину. Воно ґрунтується на таких принципах:

- створення умов для формування кращих якостей і здібностей студента;
- гуманізація стосунків між викладачами і вихованцями;
- повага до особистості майбутнього спеціаліста;
- толерантність у ставленні до студентів;
- розуміння його запитів, інтересів;
- виховання щирої, людяної, доброзичливої, милосердної особистості.

Важлива запорука ефективності гуманістичного виховання – стиль взаємин викладача і студентів. Виділяють такі типи взаємовідносин:

- авторитетний, що характеризується доброзичливим, щирим, ніжним ставленням педагога до вихованця, підтримкою всіх його починань;
- авторитарний, який демонструє холодність у спілкуванні між викладачем і студентом. Для таких педагогів характерні замкнутість, сухість, категоричність, нерідко вони виступають як диктатори;
- ситуативний, коли при загальному позитивному ставленні до студентів викладач періодично поводить себе або дуже ліберально, або жорстоко.

Педагогіка співпраці – напрям педагогічного мислення і практичної діяльності, спрямований на демократизацію і гуманізацію педагогічного процесу.

Педагогіка співробітництва – це сукупність наукових ідей, які найбільш правильно відображають сутність сучасної педагогічної науки, залучаючи молодь до навчання, до спілкування педагога і студентів. Ще К. Ушинський зауважував, що виховання потребує терпіння, природжених здібностей, спеціальних знань.

Педагогіка співробітництва потребує від педагога таких гуманістичних рис, як доброта, альтруїзм, почуття гідності, психолого-педагогічних – комунікабельність, красномовність, відкритість у спілкуванні. Важливим

елементом також є професійна компетентність викладача, особистісна відкритість, здатність зрозуміти студента, його стан, потреби, нахили і головне – прийняти його як особистість, як рівноправного партнера навчальної діяльності.

Під час організації педагогічного партнерства викладача і студентів в освітньому просторі ПТНЗ створюється психологічно-комфортна атмосфера, позитивне самопочуття особистості, розвиток її пізнавальної активності за допомогою ситуацій успіху й толерантної поведінки суб'єктів взаємодії.

Актуалізація гуманістично-спрямованої особистісно-орієнтованої парадигми зумовила зростання інтересу до діалогу як засобу побудови нової системи педагогічних стосунків, рівноправної взаємодії викладача і студента як вільних, неповторних суб'єктів.

Навчальний діалог між викладачем і студентами як інтерактивна взаємодія характеризується відкритістю спілкування і дає змогу організувати процес співпраці, в основі якого – взаєморозуміння й налаштування на емоційно-психологічний світ партнера, досягнення єдиної мети. Механізмом педагогічного партнерства у вищій школі є ціннісно-сміслова єдність на основі діалогічних відносин, що створює «єдине поле порозуміння».

Педагог, який стоїть на позиції відкритого і доступного спілкування, дає можливість студентові викласти особисті думки, почуття, щиро цікавиться його життям, небайдужий до його проблем, відчуває його внутрішній стан, – володіє головними принципами педагогічного спілкування. В. Сухомлинський розглядав культуру спілкування, технологію комунікативної діяльності як важливий показник педагогічної творчості. Саме завдяки розширеному спілкуванню здійснюється взаємовплив рівноправних суб'єктів спілкування – педагога і студента.

Дослідник Л. Нечепоренко зазначав, що спілкування – це надзвичайно складний, багатоплановий процес, під час якого налагоджуються контакти, що формують відповідні стосунки між окремими особами, групами. Професійне спілкування забезпечує через викладача трансляцію особистої культури,

знань, умінь, налагодження емоційного і ділового контакту на принципах партнерства.

Психологічною основою впливу на слухачів у системі співробітництва є:

- повага до слухачів;
- спрямованість на спільну діяльність;
- культивування партнерства, професійного та морального самовдосконалення;
- високий рівень розвитку комунікативної компетентності;
- здатність до самоуправління;
- гуманітарна культура.

Педагогіка співробітництва – це відкрита програма, яка постійно розвивається, уточнюється, збагачується досвідом педагогів. Вона враховує всі складні процеси, які відбуваються у суспільстві, орієнтує на майбутнє.

В. Михайлівський у своїй праці «Педагогіка співробітництва» пише, що:

- «вищій школі, педагогам, всьому нашому суспільству, потрібна нова педагогіка, в центрі якої стоїть студент;

- основними її методами і прийомами є ті, що залучають до навчання, ведуть до спільної праці педагога і студента;

- яка ввібрала в себе всі найбільш гуманні, творчі ідеї класичної педагогіки, що народилися завдяки досвіду людей всіх епох історії людства і розроблені нашими сучасниками, педагогами-новаторами»

Педагогіка співробітництва – це справжня педагогічна творчість викладача, яка виявляється як розумова і практична діяльність, що спрямована на розробку, конструювання нових ідей, форм, методів, досвіду, методичних систем, які відповідають головному завданню вищої школи – підготовці конкурентоспроможних фахівців.

Під педагогічною умовою розуміється конструювання виховного процесу, яке ґрунтується на системі наукових знань, необхідних педагогу для

реалізації науково обґрунтованої стратегії, практики і процедури виховання, з чіткою орієнтацією на певну мету.

Педагогічні умови стосуються організації діяльності колективу та реалізуються у виконанні зовнішніх завдань; визначення загальної мети групової роботи, організації навчального простору, формування навчальних груп, ознайомлення з правилами навчального співробітництва, вироблення системи оцінювання. Реалізація педагогічних умов співробітництва вимагає поетапності: від колективної роботи до ведення діалогу.

Отже, психолого-педагогічні умови гуманістичного виховання студентів базуються на принципах гуманістичної психології, які покладають наголос на індивідуальність, самореалізацію та особистісний розвиток кожного студента. Основною метою гуманістичного виховання є стимулювання студентів до самоактуалізації та розвитку їх потенціалу.

Основні психолого-педагогічні умови гуманістичного виховання студентів включають такі елементи, як:

1. Повага до студента. Гуманістичне виховання ґрунтується на повазі до кожної особистості. Педагоги створюють атмосферу взаємоповаги, де студенти відчують, що їхні думки, почуття та індивідуальність цінні й поважні.

2. Розуміння студентів. Викладачі піклуються про індивідуальні потреби та можливості студентів. Вони розуміють, що кожен студент має свій унікальний спосіб навчання та розвитку, тому надають можливість студентам виявляти свої здібності та обирати шляхи самореалізації.

3. Сприяння саморозвитку. Гуманістичне виховання спрямоване на стимулювання студентів до саморозвитку та самовдосконалення. Викладачі надають можливості для самостійного вивчення, дослідження і творчості, а також підтримують ініціативи студентів.

4. Відкрите спілкування. Педагоги створюють атмосферу відкритого спілкування, де студенти можуть вільно висловлювати свої думки, почуття та

ідеї. Вони активно слухають студентів, сприяють розвитку їхньої емоційної та соціальної компетентності.

5. Підтримка самостійності. Гуманістичне виховання спонукає студентів до самостійності та відповідальності. Викладачі стимулюють студентів до самостійного прийняття рішень, пошуку рішень проблем, а також до власного осмислення інформації.

6. Розвиток емоційної сфери. Гуманістичне виховання покликане сприяти розвитку емоційної компетентності студентів. Педагоги створюють безпечне середовище для виявлення та вираження емоцій, вчать студентів розуміти свої почуття та ефективно взаємодіяти з іншими людьми.

7. Формування позитивної самооцінки: Викладачі активно працюють над формуванням позитивної самооцінки студентів. Вони підтримують студентів, надають зворотний зв'язок та відзначають досягнення, що сприяє розвитку самовпевненості та мотивації.

Отже, виховання гуманістичних засад студентів передбачає індивідуальний підхід, створення сприятливого середовища та активну підтримку особистісного розвитку. Воно сприяє формуванню громадянської свідомості, самоактуалізації та готовності до життєвих викликів.

2.3. Технології виховання гуманістичних цінностей у майбутніх викладачів.

Провідним напрямом і умовою реалізації державної політики в галузі вищої освіти є підготовка кадрів, здібних до професійної діяльності в умовах переходу суспільства на інноваційні шляхи розвитку. На етапі оновлення українського суспільства створюється певна модель освіченої людини, яка характеризується, з одного боку, сформованістю професійної культури, поглядів, емоційно-позитивним, гуманним ставленням до оточуючих людей, з другого боку - підготовкою до активної професійної діяльності, що складається з бажання пізнавати нове, удосконалювати, заглиблюватись у власні знання, у сутність предметів і явищ, прагнути до максимальної

самоактуалізації. Досягнення особистістю таких якостей проголошується сучасною гуманістичною педагогікою, головною метою котрої є виховання і навчання перш за все спеціаліста гуманітарія (філолога, юриста, педагога, технолога).

Підготувати такого спеціаліста, здатного до ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів, на нашу думку, можливо за умов кардинальних змін у педагогічній системі вищої школи, переосмислення змісту фахової підготовки, включення у навчальний процес інноваційних методів навчання, котрі забезпечують всебічний розвиток особистості, скерованою системою соціально-значущих духовних цінностей. Однією з таких важливих цінностей є гуманність, яка представлена у свідомості людини переживаннями співчуття, допомоги, співучасті. Іншими словами найважливішим є формування у майбутніх спеціалістів уміння проявляти повагу до людей (колег, студентів, учнів, вихованців) доброзичливість, милосердя, готовність прийти на допомогу людині у різних життєвих ситуаціях.

Зараз у вищих навчальних закладах України активно експериментують, впроваджують у навчальний процес нові підходи, нові технології навчання і виховання молоді, нові моделі освіти. Особистісно-орієнтований гуманістичний підхід, як напрям у сучасній теорії і практиці виховання і навчання, передбачає центром свого інтересу унікальну цілісну особистість, котра прагне до максимальної самореалізації, самоактуалізації, відкрита до сприйняття нового досвіду, здібна на усвідомлений, відповідальний вибір в різних життєвих і професійних ситуаціях.

Складовою цілісного освітнього процесу у закладах професійної (професійно-технічної) освіти є професійне виховання, яке є основою формування і розвитку професійної культури здобувачів освіти, їх підготовки до активної трудової діяльності та суспільного життя.

Основними напрямками освітньої діяльності професійно-технічних навчальних закладів є:

- інтелектуалізація професійно-технічної освіти, врахування наукових досягнень у різних галузях економіки, еколого-культурологічний підхід до її здійснення;
- розвиток творчих можливостей і здібностей здобувачів освіти;
- формування в колективах здобувачів освіти престижності праці, підвищення ролі робітничих професій, розуміння їх значення в особистісному розвитку та місця у соціально-економічному розвитку держави;
- збереження національної культури, традицій та звичаїв народів, що проживають в Україні, підтримка почуття національної самосвідомості у поєднанні з розумінням місця і ролі свого народу і країни в розвитку світової культури;
- створення умов для формування моральної свідомості, позитивної мотивації на здоровий спосіб життя, громадянської позиції, виховання патріотизму майбутніх фахівців;
- розвиток культури міжетнічних і міжособистісних стосунків здобувачів освіти.

На сучасному етапі розвитку професійно-технічної освіти увага органів державної влади, педагогічних колективів спрямовується на:

- розвиток демократичного і толерантного стилю керівництва освітнім процесом; підвищення соціального статусу виховання у системі професійно-технічної освіти;
- забезпечення взаємодії професійно-технічних закладів освіти з усіма соціальними інститутами, відповідальними за виховання;
- посилення взаємозв'язку сім'ї і педагогічних колективів професійно-технічних навчальних закладів;
- активне впровадження новітніх виховних форм і методів у педагогічну практику;
- створення системи психолого-педагогічної, медико-соціальної адаптації і реабілітації молоді;

- сприяння розвитку системи самоврядування, самодіяльної технічної, художньої творчості, створення різноманітних громадських об'єднань здобувачів освіти;
- профілактику і подолання негативних явищ в середовищі здобувачів освіти; гуманізацію взаємин суб'єктів виховного процесу;
- розвиток здобувачів освіти за інтересами, забезпечення їхніх потреб в особистісній, професійній самореалізації.

Проаналізуємо результати впровадження деяких інноваційних методів, нових підходів та технологій навчання і виховання молоді.

З огляду на значимість проблеми гуманізації педагогічного процесу в Маріупольському державному університеті розроблено і обґрунтовано концептуальні підходи до її забезпечення. У концепції викладено мету, завдання педагогічного процесу, характеристику професійної діяльності викладача вищого навчального закладу, що розглядається як багатофакторна взаємодія педагога зі студентами, спрямована на організацію і управління діяльністю майбутніх фахівців. Важливими завданнями у роботі викладача навчального закладу є мотивація на майбутню професію, формування в них знань (психологічних, педагогічних, методичних) ознайомлення із способами гуманізації педагогічного спілкування, оволодіння уміннями проектувати та проводити заняття оновленого формату.

В основу навчально-виховного процесу покладена нова концепція викладання навчального матеріалу, яка заснована на гуманізації освітнього процесу та особистісно-орієнтованому підході. Головним у цьому процесі визнається формування цілісної особистості з інноваційним стилем мислення і професійною компетентністю.

Сьогодні викладачами МДУ змінюються акценти в логіці трактування та подання навчального, наукового та методичного матеріалу, яким оперує кожна навчальна дисципліна, забезпечуються відповідні умови її викладання, а саме: створюються навчально-методичні комплекси до кожної навчальної дисципліни на основі кредитно-трансферної системи організації навчального

процесу, впроваджується науково і дидактично обґрунтована система активних та інтерактивних методів навчання, застосовуються різноманітні завдання для самостійної роботи студентів. Особливе значення надається розробці індивідуальних навчально-дослідних і практичних завдань тощо. В умовах такого реконструктивного підходу до викладання фахових дисциплін забезпечується засвоєння теоретичних основ різноманітних навчальних курсів, раціонально поєднується теоретична підготовка студентів з розвитком умінь самостійно розв'язувати проблемні питання щодо забезпечення високого рівня професійної готовності майбутнього спеціаліста.

Педагогічний процес, спрямований на гуманізацію співпраці й співтворчості педагогів і студентів виконує перш за все інтегративну, організуючу та освітню функцію. Реалізація інтегративної функції забезпечує цілісність педагогічного процесу, спирається на інтеграцію і диференціацію навчальних програм спецкурсів з нормативними дисциплінами другого і третього циклів навчального плану, єдність теоретичної та практичної підготовки, безперервність у формуванні професійних знань, умінь і навичок під час навчальних занять, та проходження різноманітних педагогічних і виробничих практик. Організуюча функція забезпечує ефективну діяльність студентів, організацію їхньої самостійної роботи, створення умов для впровадження наукових досягнень у практику навчання. Освітня функція забезпечує реалізацію можливостей студента осмислювати та перетворювати отриману інформацію у стійкі переконання, практичні дії. Її суть полягає в поєднанні навчання і виховання в рамках навчального процесу, що досягається тісним взаємозв'язком навчальних занять, науково-дослідної роботи студентів, їх самоосвіти і духовного розвитку на основі загальнолюдських і загальнокультурних цінностей.

Для стимулювання пізнавальної активності студентів, розвитку в них логічного мислення викладачами використовувались різні види лекцій (лекція-візуалізація, лекція-дискусія, інтегрована лекція, лекція пресконференція), а також студентам пропонувались розробка структурно-

логічних схем (СЛС) до окремих тем або питань змістових модулів. У таких формах співробітництва на лекції виявляються сильні і слабкі сторони кожного студента, вміння спілкуватися невимушено, висловлювати свої думки.

Логічним продовженням лекцій є семінарсько-практичні заняття, їх система розглядається нами як важлива форма самостійної, творчої роботи студентів. Метою семінарських занять є: поглибити, розширити і деталізувати знання студентів, які вони отримали під час лекцій і самостійної роботи з літературою, перевірити якість засвоєння, озброїти студентів практичними вміннями і навичками організації гуманістичного педагогічного спілкування у майбутній професійній діяльності. Форми і методика проведення семінарських, практичних занять дуже різноманітна: класичне семінарське заняття - дискусія, виконання практичних і творчих завдань, моделювання професійних ситуацій, імітування виробничого процесу тощо. Найбільш поширена форма проведення семінарських занять - комбіновані заняття. У структурі таких занять поєднуються дві частини: теоретична і практична. Теоретична частина передбачає усне обговорення питань певної теми, практична - проведення в аудиторії тренінгів, моделювання окремих навчальних ситуацій студентами самостійно. Окремі заняття мають навчально-тренувальний характер. Студенти вправляються у складанні та моделюванні навчального процесу, розробці методичних заходів, наданні консультацій, що проводяться у нетрадиційних формах тощо. Важливе місце у цьому процесі займають різні види самостійної діяльності студентів: індивідуальна, групова, парна (рівний-рівному), колективна.

Модель навчального процесу побудована таким чином, що різні форми і методи роботи зі студентами сполучаються і об'єднуються в їх різноманітні та складності: активні та інтерактивні методи навчання в умовах кредитно-трансферної системи організації навчання, творчі завдання різного рівня складності, навчальні ігри і т. д. Серед інтерактивних методів найбільш результативними виявилися навчально-педагогічні ігри імітаційного,

рольового характеру; творчі завдання для самостійної роботи та виробничої практики. Імітаційна педагогічна (ділова) гра використовується як поле для шліфування і вдосконалення знань і умінь студентів у комплексі. Саме ігрові умови сприяють перетворенню знань у розумові дії. За свідченням вчених будь-яка розумова дія - це завжди перетворення знань, а засвоєне знання - це вміння практично діяти і вирішувати навчальні завдання (О. Бельський, П. Підкасистий, О. Пометун, Т. Піроженко та інші). Кожна імітаційна гра передбачає певний алгоритм її підготовки і проведення: вибір теми, формулювання мети, визначення логічних і практичних завдань, перелік ролей, методичні рекомендації до проведення, розробка творчих індивідуальних завдань, аргументація контрольних заходів тощо.

На підставі теоретичного аналізу і рефлексії досвіду реалізації гуманістично-спрямованої концепції підготовки фахівців можна зробити деякі висновки та узагальнення: активна робота студентів дозволила сформувавши в них глибокі професійні знання, науковий світогляд, забезпечила готовність більшості випускників до здійснення професійних функцій на високому рівні про що свідчать результати виробничої практики студентів.

Саме така концепція і логіка викладання гуманітарних дисциплін у є одним із варіантів гуманізації навчально-виховного процесу у Маріупольському державному університеті [1].

Наступне ґрунтовне дослідження, яке представляє для нас інтерес в рамках нашої теми, це робота О. Теплої «Формування гуманістичних цінностей у студентів аграрних вищих навчальних закладів у позааудиторній діяльності». Науковиця обґрунтувала механізм діагностики рівнів сформованості гуманістичних цінностей у студентів з урахуванням визначених критеріїв та відповідних їм показників; охарактеризувала загальну методику проведення експериментального дослідження.

На основі теоретичного аналізу проблеми було розроблено критерії і показники сформованості гуманістичних цінностей у студентів: когнітивний критерій характеризує рівень знань про сутність гуманістичних цінностей,

розуміння їх значущості для професійної діяльності (наявність знань про природу гуманістичних цінностей, їх повнота, міцність, стійкість, усвідомлення гуманістичних принципів професійної діяльності); емоційно-мотиваційний критерій пов'язаний з емпатією як здатністю особистості емоційно відгукуватися на переживання інших, мотивами, які лежать в основі здійснюваних особистістю дій і вчинків, позитивним емоційним ставленням до майбутньої професії (показником є стійкість, глибина і сила емоційних переживань, позитивне ставлення до моральних норм суспільства, майбутньої професії, гуманістична спрямованість мотивів дій і вчинків); поведінковий критерій характеризує дії і вчинки, які формують моральну свідомість; систему ставлень до себе, інших, природи (стійкість і активність гуманної поведінки, пріоритет гуманістичних цінностей у вчинках, професійній діяльності, вміння здійснювати самоаналіз власної поведінки і поведінки інших людей, активно-позитивне ставлення до себе, інших, природи). Відповідно до вищенаведених критеріїв та їх показників були визначені рівні сформованості гуманістичних цінностей у студентів (високий, середній, достатній, низький).

Високий рівень характеризується наявністю знань основ гуманістичної моралі; сформованістю гуманістичних цінностей добра, відповідальності, обов'язку які проявляються як стійка властивість особистості; розвиненістю емоційної чутливості; стійкістю морально-вольових проявів; здатністю до самоаналізу; готовністю своєю професійною діяльністю приносити користь людству; позитивним ставленням до себе, інших, природи, активністю у гуманних діях і вчинках.

Середній рівень вказує на активність в оволодінні знаннями про цінності; ситуативність у чутливому ставленні до інших; визнання гуманістичних цінностей добра, відповідальності, обов'язку як особистісних якостей, прагнення виявляти їх у своїх вчинках, але не завжди є усвідомленими мотиви дій; розуміння важливості професійної діяльності для суспільства; для студентів цього рівня характерне розумінням важливості

професійної діяльності для суспільства, ситуативно-позитивне ставлення до себе, інших, природи; їх гуманістична позиція у діях та вчинках визначається як позитивно нестійка.

Достатній рівень характеризується недостатньою усвідомленістю і нестійкістю орієнтації на гуманістичні цінності добра, відповідальності й обов'язку; егоїстичним забарвленням у здатності емоційно відгукуватися на переживання інших; неусвідомленням значення професійної діяльності як важливої особистісної цінності; такі студенти відзначаються ситуативно-негативним ставленням до себе, інших, природи; лінія поведінки студентів значною мірою залежать від зовнішнього впливу.

Низький рівень свідчить про відсутність системи знань про гуманістичні цінності; нездатність співпереживати іншим; несформованість добра, відповідальності, обов'язку як особистісних якостей; відсутність здатності до самоаналізу; несформованість ціннісного ставлення до майбутньої професії; негативне ставлення до себе, інших, природи, пасивністю у гуманних діях і вчинках.

Результати констатувального експерименту дозволили зробити такі висновки: пріоритетними у ціннісній ієрархії сучасних студентів є цінності особистого характеру, соціально значимі цінності помітно втратили своє значення; загалом життєві цілі і прагнення студентів мають позитивний характер, проте спостерігається обмеженість знань молодих людей у сфері гуманістичної моралі, незацікавленість гуманістичною проблематикою; стійкість ціннісного ставлення знаходиться в основному на вербальному рівні.

Формувальний експеримент проводився на базі Національного аграрного університету. До нього було залучено 45 студентів (експериментальної групи) 2 курсу факультету екології та біотехнологій. Контрольні групи становили 47 студентів 2 курсу факультету агрохімсервісу та ґрунтознавства.

Експериментальна робота на формувальному етапі полягала в організації позааудиторної діяльності в логіці формування гуманістичних

цінностей і вивченні змін, які відбуваються в гуманістичному розвитку студентів. Для розроблення методики формувального експерименту, було взято до уваги те, що виховна робота, спрямована на формування гуманістичних цінностей у студентів, покликана стати педагогічним інструментом цілеспрямованого впливу на особистість студента, своєрідним синтезом знань про гуманістичні цінності, про людину і суспільство, про природу людських взаємовідносин; збагачувати емоційний світ особистості гуманними якостями; забезпечувати досвід гуманної поведінки; спонукати до самоаналізу своїх дій і вчинків.

Формувальний експеримент включав такі етапи: обґрунтування мети і завдань експериментального дослідження; впровадження педагогічних умов формування гуманістичних цінностей у процесі позааудиторної діяльності і перевірка їх ефективності (якісний і кількісний аналіз отриманих даних); формулювання висновків.

Під час організації виховного процесу, зазначає дослідниця, йому надавалось цілеспрямованого і творчого характеру, наповнюючи конкретним соціальним і професійно-значущим змістом. Для осмислення майбутніми фахівцями значущості добра, відповідальності, обов'язку у їх діяльності викладач у ході проведення виховних заходів проектував ціннісну проблематику на професійну сферу студентів: бесіди, міні-лекції на основі автобіографічних відомостей гуманістів у даній галузі, «круглі столи», ділові ігри, аналіз конкретних виробничих завдань-ситуацій. У такий спосіб було реалізовано педагогічну умову щодо урахування специфіки майбутньої професійної діяльності студентів під час організації виховного процесу.

Практична робота з викладачами – наставниками академічних груп з метою їх підготовки до організації виховного процесу щодо формування гуманістичних цінностей у студентів включала лекції, бесіди, науково-методичні семінари, консультації. Науково-методичні семінари («Гуманістичні цінності: що це і навіщо», «Інтерактивні технології, форми і методи формування гуманістичних цінностей», «Гуманістичні цінності в

контексті професійної діяльності педагога»), проводили із застосуванням таких методів, як дискусія, «колективне мислення», «мозковий штурм». Окремі семінари проходили у формі тренінгів («Розвиток комунікативної компетентності викладача»). Це дало змогу перетворити науково-методичні семінари на «мозковий центр», лабораторію майстерності педагогів.

У дослідженні доведено ефективність використання у позааудиторній роботі зі студентами поряд із традиційними інтерактивних форм, методів, технологій виховання як педагогічної умови формування їх гуманістичних цінностей.

Продуктивною формою роботи є цикл етичних бесід «Дружні розмови про душевний світ», з елементами завдань, що спрямовані на набуття практичного морального досвіду. Такі бесіди передбачають оволодіння теоретичними знаннями про базові гуманістичні категорії; поступовий розвиток здатності аналізувати та оцінювати свої дії і вчинки з позицій гуманності, зіставляти власну поведінку із загальнолюдськими нормами.

Проведення низки бесід-роздумів про ставлення світових релігій до ключових для нашого дослідження цінностей («Ідеї добра і гуманності у Корані», «Світові релігії про відповідальність і обов'язок») спонукали студентів до морального самовдосконалення, духовного зростання. Розглядаючи ставлення релігій до відповідальності й обов'язку, акцентувалася увага студентів на тому, що це головні якості, які характеризують людину: в інших створінь також є життя, але тільки люди здатні відповідально обирати свій спосіб життя, тобто свою долю.

Особливе значення для розвитку гуманістичного світогляду студентів має проведення «філософських столів» («Як співвідносяться добро і зло?», «Відповідальність, обов'язок і моя майбутня професія»). Така форма роботи дозволила обговорювати зі студентами складні аспекти проблеми смислу життя і призначення людини у світі, співвідносити особисті потреби й інтереси зі змістом морально-етичних норм суспільства.

Ефективним способом активізації мисленнєвої діяльності юнаків та дівчат є диспути («Добро – це те, що корисно для особистості; добро – це те, що допомагає розвитку особистості та людей»; «Чи можна сумлінне виконання службових обов'язків вважати моральним вчинком?»). Особливу зацікавленість у студентів викликали диспути у формі змагання-гри («Як ми повинні оцінювати дії та вчинки людей – за їх мотивом чи за результатом, до якого вони призводять?», «Як співвідносяться мета та засоби?»). Визначальні для нашого дослідження гуманістичні цінності розглядалися у контексті професійної діяльності студента – майбутнього аграрника. Так, предметом обговорення диспуту «Чи мусимо ми жити інакше, щоб вижити?» стали питання моральної відповідальності фахівця у галузі агропромислового комплексу перед суспільством. Беручи участь в обговоренні проблемних питань, студенти виявляли свої погляди, переконання, а також рівень розвитку образного мислення, нестандартний підхід до вирішення педагогічних задач, здатність моделювати.

Дієвими у формуванні свідомого прагнення до оволодіння гуманістичними цінностями добра, відповідальності, обов'язку є використання таких методів, як питання проблемного характеру, аналіз суперечливих висловлювань, актуалізація емоційного досвіду, метод вправ, робота над літературними уривками гуманістичного спрямування, метод проектів.

Для розвитку у студентів почуття емпатії, навиків гуманної поведінки, формування гуманістичної і відповідальної життєвої позиції, оволодіння високою комунікативною культурою, яка регулює систему ставлення людини до інших, а також до самої себе, було розроблено низку тренінгів («Моя життєва позиція», «Те, що ми відчуваємо, залежить від нас», «Обережно, нас оточує середовище!» «Жити – значить спілкуватися!», «На чому будується взаєморозуміння?»). Упровадження тренінгової технології сприяло формуванню в особистості студента системи позитивних уявлень про саму себе, про свої можливості, на основі яких вона вибудовує взаємовідносини з

іншими, зі світом; активізації розумової діяльності, здатності абстрагуватися від об'єктивних умов та існуючих обмежень розвитку вмінь ухвалювати нестандартні рішення. Нові ідеї, спродуковані студентами, розглядалися як мотиви до дій у майбутній професійній діяльності.

З метою наукового забезпечення системного підходу до виховного процесу формування гуманістичних цінностей, його удосконалення на допомогу викладачам – наставникам академічних груп нами розроблено методичні рекомендації щодо організації позааудиторної роботи «Психолого-педагогічна діагностика і виховний процес у вищому навчальному закладі» та «Методика виховної роботи наставників академічних груп у контексті формування гуманістичних цінностей». Методичні матеріали містять опис і зразки різноманітних методик вивчення основних проявів особистості, інструкції до їх використання; набір діагностичних методик визначення ціннісних пріоритетів студентської молоді; методичні рекомендації щодо організації виховного процесу з формування гуманістичних цінностей у студентської молоді. Розроблені матеріали використовувалися як викладачами-наставниками академічних груп для організації виховної роботи, так і студентами для самовиховання, саморозвитку й самовдосконалення. Це дало змогу реалізувати наступну педагогічну умову формування гуманістичних цінностей, а саме: організаційно-методичне забезпечення виховного процесу.

Аналіз кількісних і якісних результатів дослідно-експериментальної роботи засвідчив динаміку змін сформованості гуманістичних цінностей студентів експериментальних і контрольних груп. Результати формувального експерименту виявили позитивні зміни у формуванні таких цінностей, як добро, відповідальність, обов'язок у студентів експериментальних груп. Так, порівняно з даними констатувального експерименту відсоток студентів у експериментальних групах, які були умовно віднесені до високого рівня сформованості гуманістичних цінностей, збільшився з 6,8 до 17,6%, тоді як у контрольних групах з 8,6 до 10,7%; зменшився відсоток студентів з низьким

рівнем сформованості гуманістичних цінностей у експериментальних групах з 22,7 до 13,3% і з 21,5 до 14,8 % у контрольних групах.

Важливими позитивними результатами експериментальної роботи автор відмічає збільшення кількості студентів експериментальних груп із середнім рівнем розвитку гуманістичних цінностей із 37,9 до 44,5% і зменшення кількості студентів експериментальних груп із достатнім рівнем сформованості гуманістичних цінностей з 32,6 на початку експериментальної роботи і до 24,6% після експерименту.

Аналіз отриманих даних, порівняння виконання діагностичних завдань студентами контрольних і експериментальних груп до і після формувального експерименту засвідчили прогнозовані результати зростання рівня сформованості гуманістичних цінностей у студентів експериментальних груп внаслідок цілеспрямованого педагогічного впливу, що дозволяє говорити про ефективність визначених і апробованих педагогічних умов. Студенти експериментальних груп розширили свої знання про гуманістичні поняття, норми, принципи; їх висловлювання й міркування відзначаються опорою на розуміння важливості гуманістичних цінностей для життєвого і професійного самовизначення; вони не тільки розуміють необхідність гуманного ставлення до себе, інших, природи, а їх поведінка є результатом усвідомленого морального вибору.

Аналізуючи систему професійної підготовки майбутніх педагогів, ми дійшли висновку, що розробки науковців враховують формування сфери мотивації майбутніх освітян, їх особистісні якості, професійні уміння та навички, інтерактивну культуру викладання. Однак, оскільки педагоги оволодівають етичними та моральними кодексами, принципи та правила можуть регулювати їхнє ставлення та поведінку щодо себе, дітей та професійної діяльності, тому проблеми стосовно деонтологічної підготовки необхідно вивчати та розробляти у більш глибокому напрямку.

Отже, інноваційні методи виховання гуманізму у професійних закладах спрямовані на розвиток гуманістичних цінностей, етичних принципів та

міжособистісних навичок у студентів. Основна мета таких методів полягає в формуванні висококваліфікованих професіоналів, які крім галузевих знань також володіють соціальною компетентністю та мають високий рівень емпатії.

До інноваційних методів виховання гуманізму у професійних закладах можна віднести наступні:

1. Проектне навчання. Студентам пропонується реалізувати проекти, які вирішують соціальні проблеми або сприяють благодійності. Цей підхід дозволяє студентам бути активними учасниками соціального розвитку, розвивати комунікативні та лідерські навички, а також навчатися працювати в команді.

2. Рольові ігри. Цей метод дозволяє студентам відчувати себе в різних соціальних ролях і перспективах. Вони можуть грати ролі клієнтів, пацієнтів, колег або керівників, що допомагає їм розуміти потреби та почуття інших людей та розвивати емпатію.

3. Рефлексія. Стимулювання саморефлексії є важливим аспектом гуманістичного виховання. Студентам пропонується аналізувати свої вчинки, почуття та мотивації, виявляти свої сильні сторони та можливості для покращення, а також розуміти вплив їхньої поведінки на інших.

4. Медіаосвіта. Використання мультимедійних технологій та інтерактивних засобів сприяє розумінню та аналізу соціальних проблем, розвитку критичного мислення і формуванню гуманістичних цінностей. Через використання відеоматеріалів, фільмів, документальних стрічок тощо студенти можуть вивчати важливі питання, пов'язані з гуманітарними проблемами та етичними нормами.

5. Співпраця з громадськими організаціями. Встановлення партнерських зв'язків між університетами та громадськими організаціями дозволяє студентам брати участь у волонтерській роботі та соціальних проектах. Це надає їм можливість набувати досвіду безпосередньої роботи з людьми, які потребують допомоги, та розширювати свій соціальний кругозір.

Ці інноваційні методи, на наш погляд, сприяють вихованню гуманістичних цінностей, етичної свідомості та соціальної відповідальності у студентів, що є важливими аспектами професійної підготовки. Вони допомагають розвитку інтелектуальних, моральних та емоційних компетенцій, які є необхідними для успіху в сучасному суспільстві.

Проведене дослідження не вичерпує всіх проблем формування гуманістичних цінностей у студентів, майбутніх викладачів. Необхідною є подальша теоретична й експериментальна робота за такими напрямками: створення цілісної системи формування гуманістичних цінностей протягом усього періоду навчання у професійно-технічному, вищому навчальному закладі; наукове обґрунтування гуманістичних засад професійної підготовки майбутніх викладачів; вивчення, узагальнення педагогічного досвіду щодо організації виховного процесу з формування гуманістичних цінностей особистості.

Висновки до другого розділу.

Гуманітаризація освіти – це система умов, спрямованих у навчальному закладі на пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті освіти, і таким чином, на формування особистісної зрілості учнів.

Гуманізація освіти передбачає створення навчально-виховного процесу такого змісту, форм і методів, які забезпечують ефективний розвиток індивідуальності, її пізнавальних здібностей, особистих рис, передусім тих, за допомогою яких особистість може й хоче навчатися, зацікавлена в тому, щоб ефективно сприймати навчальні й виховні впливи.

Гуманістичне виховання ґрунтується на таких принципах: створення умов для формування кращих якостей і здібностей студента; гуманізація стосунків між викладачами і вихованцями; повага до особистості майбутнього спеціаліста; толерантність у ставленні до студентів; розуміння його запитів, інтересів; виховання щирої, людяної, доброзичливої, милосердної особистості.

Психолого-педагогічні умови гуманістичного виховання студентів базуються на принципах гуманістичної психології, які покладають наголос на індивідуальність, самореалізацію та особистісний розвиток кожного студента. Основною метою гуманістичного виховання є стимулювання студентів до самоактуалізації та розвитку їх потенціалу.

Основні психолого-педагогічні умови гуманістичного виховання студентів включають такі елементи, як: Повага до студента; розуміння студентів; сприяння саморозвитку; відкрите спілкування; підтримка самостійності; розвиток емоційної сфери; формування позитивної самооцінки.

ВИСНОВКИ

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується як період трансформаційних процесів, зумовлений пошуком власного шляху розвитку та зміни цінностей. Україна як незалежна держава здійснює самостійний пошук шляхів формування нових соціально-економічних, політичних і духовних орієнтирів, свої ідеї, мрії та сподівання значною мірою пов'язує з молоддю. Здійснення навчально-виховного процесу в професійно-технічних навчальних закладах на гуманістичних засадах є надзвичайно актуальним і своєчасним. Молодь є активною силою політичних змін і, залежно від того, які цінності вона вносить у ці зміни, яку культуру впроваджує багато в чому буде залежати майбутнє суспільства та його трансформація. І тут на перший план виходить проблема виховання гуманістичних засад студента-майбутнього викладача.

В процесі виконання поставленої мети роботи нами було здійснено теоретичний аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури відповідно заявленої проблематики, та виконано наступні задачі:

- розкрито суть основних положень гуманістичного виховання особистості;
- схарактеризовано зміст та принципи виховання гуманістичних засад особистості;
- визначено сутність і особливості виховного процесу в системі вищої професійно-технічної освіти;
- обґрунтовано психолого-педагогічні умови гуманістичного виховання майбутнього викладача ПТНЗ;
- проаналізовано технології виховання гуманістичних цінностей у майбутніх викладачів.

В процесі розв'язання завдань, здійснено аналіз еволюції розвитку ідей гуманістичного виховання особистості від Стародавнього світу до наших часів та виявлено неухильне зростання їх значущості і постійне доповнення змісту

завдяки новим пошукам та відбитку історичних подій, що стало міцним підґрунтям для сучасних наукових досліджень визначеної проблеми.

З'ясовано, що сутність поняття гуманізму пов'язані з поняттям категорії свободи. Існує декілька підходів до розуміння свобода: перший – оволодіння сукупністю прав особистості, а за другим підходом свобода передбачає відмову від особистих інтересів на користь свободи та щастя інших.

Гуманність – це відмінна людська якість, що включає такі компоненти: чуттєвість; інтелектуальний аспект; наявність позитивних соціальних відносин; відповідальність за діяльність; самоактуалізація.

Гуманістичний підхід в освіті означає особливу увагу до індивідуальності людини, до її особистості, орієнтацію на розвиток самостійного критичного мислення.

Гуманістичні цінності проявляються в реалізації сутнісних сил людини, моральному вдосконаленні, особистісному розвитку. Тому, моральні цінності розглядаються через призму таких аспектів: аксіологічного; гносеологічного; когнітивного; суб'єктно-особистісного.

Ціннісну систему можна уявити в формі зрізаної піраміди: багато цінностей біля підніжжя і декілька на вершині. Як базові гуманістичні цінності, що характеризують індивідуальну культуру особистості, рівень її вихованості, були визначені – добро, відповідальність, совість.

Гуманістичне виховання сприяє розвитку цілісної особистості, її емоційної, соціальної та інтелектуальної сфер, а також формуванню громадянських якостей та етичних принципів. Воно підтримує самовизначення, саморозвиток та самостійність учнів, сприяючи їхньому успіху та щастю в житті.

Метою гуманістичного виховання є формування гуманістичного світогляду на основі розвитку етичної культури студентів.

Методологічні засади гуманістичного виховання детермінуються положеннями гуманістичної етики, основними державними документами України про освіту та виховання та ґрунтуються на принципах: гуманізму;

індивідуалізму; колективізму; соціального загартування; толерантності і комунікативної спрямованості; альтруїзму, адекватності виховуючого середовища.

Принципи виховання в умовах гуманізації суспільства – це вихідні положення, основні правила ефективної організації навчально-виховного процесу, які охоплюють: уміле поєднання педагогічного керівництва з розвитком ініціативи та самодіяльності студентів; безумовне позитивне ставлення до особистості; опора на позитивне у дитинстві; поєднання поваги до особистості студента з об'єктивною вимогливістю до нього; прихованість виховних впливів; єдність і послідовність вимог до виховання; врахування вікових та індивідуальних особливостей.

Основні психолого-педагогічні умови гуманістичного виховання студентів включають такі елементи, як: повага до студента; розуміння студентів; сприяння саморозвитку; відкрите спілкування; підтримка самостійності; розвиток емоційної сфери; формування позитивної самооцінки.

Виховання гуманістичних засад студентів передбачає індивідуальний підхід, створення сприятливого середовища та активну підтримку особистісного розвитку. Воно сприяє формуванню громадянської свідомості, самоактуалізації та готовності до життєвих викликів.

Аналіз результатів впровадження сучасних технологій виховання гуманістичних засад засвідчив позитивну динаміку у формуванні таких цінностей, як добро, відповідальність, обов'язок у студентів. Що дає підстави зробити висновки про необхідність розробки та реалізації виховному процесі професійно-технічних навчальних закладів інноваційних технологій виховання гуманістичних засад.

Література:

1. Балабанов К.В.. Концептуальні підходи до забезпечення гуманізації навчально-виховного процесу на прикладі мариупольського державного університету с.13-18. Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових праць / [за заг. Ред. Проф. В.і. Сипченка]. – спецвип. 12. – Слов'янськ : ДДПУ, 2013. – 267 с.

1. Балл Г.О. Гуманізація загальної та професійної освіти: суспільна актуальність і психолого-педагогічні орієнтири // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред. І.А. Зязюна. – Київ: Видавництво „Вінол”, 2000. – С. 134 – 157.

2. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічних сферах). – К.: Рівне „Виравець Олег Зень”, 2007. – 172 с.

3. Белинский В. Г., Герцен А. И., Чернышевский Н. Г., Добролюбов Н. А. Педагогическое наследие / Сост. А. Ф. Смирнов. – М. : Педагогика, 1988. – 384 с.

4. Белухин Д.А. Личностно ориентированная педагогика в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2006. – 312 с.

5. Беяева А.П. Дидактические принципы профессиональной подготовки в профтехучилищах: Метод. пособ. – М.: Высш. шк., 1991. – 208 с.

6. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-метод. посібн. – К.: ІЗМН, 1998. – 204с.

7. Васянович Г.П. Гуманітарна освіта і стиль педагогічної діяльності викладача професійно-технічного навчального закладу // Гуманітарна освіта і виховання особистості: Зб. наук. пр. / За ред. Г.П. Васяновича. – Львів: В-во „Сполом”, 2004. – С. 5-29.

8. Выготский Л. С. Проблемы общей психологии / Л.С. Выготский / под ред. В. В. Давыдова. – Т.2. – М.: Педагогика, 1982. – 504 с.

9. Гальперин П.Я. Развитие исследований по формированию умственных действий / П.Я. Гальперин // Психологическая наука в СССР: Т.1. – М.: АПН РСФСР, 1959. – С.441-469.
10. Гегель Г. Философия права : [пер. с нем. / ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсисянц] / Г. Гегель. – М. : Мысль, 1990. – 524 с.
11. Глазкова І.Я., Навчальний діалог у професійній діяльності майбутнього вчителя, ТОВ «Юго–Восток ЛТД, Донецьк 2007.
12. Державна національна програма „Освіта” („Україна ХХІ століття”) // Історія української школи і педагогіки : хрестоматія. – К. : Знання, 2005. – С. 600–623.
13. Зязюн І.А. Гуманістична стратегія теорії і практики навчального процесу, „Рідна школа” 2000, № 8.
14. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії: Навч. посібник для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с. 9
15. Зязюн І.А. Філософські засади освіти: освітні і виховні парадигми, освітні технології, діалектика педагогічної дії / Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти: Монографія. – К., 2003. – С.11-60.
16. Игнатъева Т. Б. Нравственные ценности в отечественной педагогике / Т.Б. Игнатъева // Образование: идеалы и ценности / под ред. З. И. Равкина. – М.: ИТПиО РАО, 1995. – С.296-358.
17. Кант И. Сочинения в шести томах / Иммануил Кант. – М. : Мысль, 1963– .– (Философское наследие). Т. 3. – 1964. – 799 с.
18. Кирсанов А. А. Индивидуальный подход к учащимся в обучении / А.А. Кирсанов. – Казань: Таткнигоиздат, 1966. – 95 с.
19. Коменский Я. А., Локк Дж., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие / сост. В. М. Кларин, А. Н. Джурицкий. – М.: Педагогика, 1988. – 416 с.
20. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості. – К.: Вища школа, 1989. – 40 с.

21. Краевский В.В. Общие основы педагогики: Учеб. для студ. Высш. пед. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 256 с.
22. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К.: Грамота, 2003. – 276 с.
23. Леонтьев А.А. Психология общения / А.А. Леонтьев. - М.: Смысл, 1997. – 365 с.
24. Леонтьев А.Д. Деятельность. Сознание. Личность. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.
25. Лещенко М.П. Теоретико-методичні основи педагогічної майстерності викладача професійної школи в умовах сучасного соціуму / Педагогічна майстерність.: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища шк., 1997. - С. 60-83.
26. Ліннік О.О., Майбутній учитель як суб'єкт педагогічної взаємодії: підготовка до співробітництва з молодшими школярами, Видавничий Дім «Слово», Київ 2014.
27. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко ; за ред. О. О. Любара. – К. : Т-во „Знання”, КОО, 2003. – 450 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
28. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : [в 8 т.] / А. С. Макаренко ; под ред. М. И. Кондакова и др. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 1. – 1983. – 368 с.
29. Миропольська Н.Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика. – К.: Парламентське видавництво; 2002. – 204 с.
30. Монтессори М. Помоги мне это сделать самому / М. Монтессори. – М.: Карапуз, 2006. – 272 с.
31. Николаева Н. И. Гуманистическая школа Витторино да Фельтре / Н. И. Николаева // Гуманистическая мысль, школа и педагогика эпохи Средневековья и начала Нового Времени (исследования и материалы). – М. : Изд. АПН СССР, 1990. – С. 48–58.

32. Новые технологии в преподавании иностранного языка: Тез. докл. Междун. конф. – Омск: Изд-во ОмГТУ, 1996. – 43 с.

33. Орлов А.Б. Психология личности в сущности человека: Парадигмы, проекции, практики: Учеб. пособие для студ. психол. фак. вузов. – М.: Издательский центр „Академия”, 2002. – 272 с.

34. Пащенко Д.І. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів: Монографія. – К.: Науковий світ, 2005. – 370 с.

35. Песталоцци И.Г. Избр. пед. соч.: В 2-х т / И.Г. Песталоцци. – М., 1981. - 280 с.

36. Пехота О.М., Старєва А.М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя: Монографія. – 2-е вид. доп. та перероб. – Миколаїв. Вид-во „Ліон”, 2007. – 272 с.

37. Педагогика профессионального образования: Учеб. пособие для студ. Высш. пед. учеб. Заведений / Е.П. Белозерцев, А.Д. Гонеев, А.Г. Пашков и др.; Под. ред. В.А. Сластёнина. – М.: Издательский центр „Академия”, 2004. – 368 с.

38. Полат, С.Е. Новые технологии в обучении иностранным языкам/ С.Е. Полат // Иностранные языки в школе. – 2000. - №1. С. 4-21.

39. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М.: „Прогресс”, 1994. – 480 с. 145. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. - М.: Прогресс, 1994. – 480 с.

40. Руссо Ж.Ж. Педагогические сочинения: В 2-х т. / под ред. Г.Н.Джибладзе. -М.: Педагогика, 1981. Т. 1. 653с. Т. 2. – 334 с.

41. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведе-ний / С.Д. Смирнов. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 304 с.

42. Столярова Н.П., Педагогіка співробітництва – відкрита програма в роботі з іноземними студентами в умовах вищого навчального закладу, [в:]

43. Столярова Н.П., Наукові записки кафедри педагогіки. Вип. XXV, Харків 2011. Химинець В.В., Інноваційно-гуманістичне спрямування сучасної освіти, „Педагогіка і психологія” 2010, № 4(69).

44. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: Підручник. – К.: Міленіум, 2006. – 346 с.

45. Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский. – М. : Издво полит. лит-ры, 1975. – 272 с.

46. Талызина Н. Ф. Управление процессом усвоения знаний / Н.Ф. Талызина. – М.ж: изд-во МГУ, 1975. – 344 с.

47. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания / К.Д. Ушинский // Собр. соч.: В 11 т. - Т. 8. - М. Изд-во Академии педагогических наук, 1950. – 776 с.

48. Філіпчук Г.Г. Громадянське суспільство: освіта, етнокультура, етнополітика. – Чернівці: Зелена Буковина, 2002. – 488 с.

49. Butts, R.F. A cultural history of Western education (2nd ed.). New York, 1955. – 165 p.

50. Dewey J. The school and society. – Chicago, IL: University of Chicago Press, 1902. – 205 p.

51. Kattsoff, L.O. Making moral decisions: An existential analysis. Springer, 1965. – 279 p.

52. Kurtz, P. W., ed. The humanist alternative: some definitions of humanism. Buffalo, New York: Prometheus Books, 1973.

53. Miller, R. What are schools for? Holistic education in American culture. Vermont, USA, 1992.

54. Moskowitz, G. Caring and sharing in the foreign language class. Rowley, MA: Newbury House, 1978.

55. Rogers, C. On becoming a person. Boston, MA: Houghton Mifflin, 1961. – 259 p.

56. The American College Dictionary. Edited by Clarence Barnhart. Random House, New York. 1432 p.

57. The Oxford English Dictionary. Second Edition (Volume 6). Oxford University Press, 2001. 1738 p.

58. Underhill, A. Process in humanistic education. *ELT Journal*, 1992, 46/1.